

ODNOWA POSOBOROWA W KOŚCIELE KATOLICKIM W POLSCE W LATACH 1972-1978. ZARYS WYBRANYCH PROBLEMÓW¹

Wprowadzenie

W sporządzonym 25 listopada 1965 r. protokole nr 10 konferencji polskich ojców soborowych obradujących w Rzymie zanotowano: *Ogólnie przewiduje się, że pełne wprowadzenie uchwał soborowych w życie wymagać będzie około 20 lat*². W rzeczywistości – dla Kościoła w Polsce – perspektywa dwóch dekad recepcji Vaticanum II, którą zwieńczyły obrady II Nadzwyczajnej Sesji Synodu Biskupów w Rzymie w 1985 r., była niewystarczająca by w pełni wprowadzić w życie wszystkie uchwały soborowe³. W czerwcu 1972 r., w 10. rocznicę inauguracji Soboru Watykańskiego II, hierarchowie zauważyli:

Każdą autentyczną odnowę ma poprzedzić odpowiednio długi okres przygotowania. Nie jest to czas stracony. Jest on pierwszym etapem odnowy. Bez wystarczającego przygotowania nawet najlepiej przemyślana odnowa stanie się częścią formalnością, polegającą na zewnętrznym zastąpieniu jednych form drugimi. Nie przyniesie ona w następstwie spodziewanych owoców, lecz spowoduje opory oraz obojętność. [...]

Świadomi jesteśmy również dotychczasowych osiągnięć w realizacji uchwał Soboru na odcinku szeroko pojętego duszpasterstwa, apostołstwa

¹ Zaprezentowane w niniejszym tekście materiały archiwalne pochodzące z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego (AAW), zespół Sekretariatu Prymasa Polski (SPP) zostały udostępnione Autorowi na podstawie decyzji Kardynała Kazimierza Nycza, arcybiskupa metropolity warszawskiego z dnia 27 kwietnia 2016 r.

² Zob. M. B i a ł k o w s k i, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962-1965*, Lublin 2018 [w druku].

³ Autor wyróżnia trzy zasadnicze fazy recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce: 1) fazę wczesną (lata 1965-1978) z wyraźnie wyodrębnionymi dwoma podokresami: 1965-1972 i 1972-1978; 2) fazę dojrzalą (lata 1978-1989); 3) fazę późną (lata 1989-1999).

*świeckich, ekumenizmu, odnowy życia zakonnego, odnowy katechetycznej, a zwłaszcza odnowy liturgicznej*⁴.

Dla soborowej odnowy Kościoła katolickiego w Polsce przełomowe wydają się wydarzenia z lat siedemdziesiątych XX w. – spięte w niniejszym przyczynku klamrą lat 1972-1978. Krótki – sześćioletni – okres otwierają trzy znaczące wydarzenia: 8 maja 1972 r. otwarty został Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej; 28 czerwca 1972 r. papież Paweł VI ogłosił bullę *Episcoporum Poloniae coetus*; jesienią tego roku drukarnię opuściła jedna z najważniejszych publikacji posoborowych *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, autorstwa kardynała Karola Wojtyły⁵. Wyjątkowo ważną cezurą jest 16 października 1978 r. – dzień wyboru metropolity krakowskiego na Stolicę Apostolską. Wydarzenie to zamyka starą i otwiera nową epokę zarówno w historii Kościoła Powszechnego, jak i Kościoła w Polsce. Współcześnie – nie tylko w Polsce – zauważalna jest konieczność pogłębienia świadomości przełomowego znaczenia tego faktu dla dziejów Europy i świata.

Niniejszy tekst jest kontynuacją wcześniejszych badań, które obejmowały pierwsze lata recepcji nauczania soborowego⁶. Tytułem wprowadzenia warto przypomnieć, że wśród kilkunastu badaczy, którzy podejmowali teoretyczny dyskurs wokół pojęcia recepcji XXI Soboru Powszechnego pierwszorzędną rolę odgrywają: Gilles Routhier, o. Alois Grillmeier SJ, o. Yves Congar OP, o. Christoph Theobald SJ i ks. Joseph Ratzinger/Benedykt XVI⁷. W Polsce jako pierwsi problemem recepcji Soboru Watykańskiego II zajęli się – kardynał Karol Wojtyła i arcy-

⁴ *Słowo biskupów polskich w dziesięciolecie rozpoczęcia Soboru Watykańskiego Drugiego*, [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 704.

⁵ K. Wojtyła, *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Kraków 1972.

⁶ M. Białkowski, *Od Vaticanum II do bulli Episcoporum Poloniae coetus. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2017, s. 67-100; idem, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 r.). Zarys wybranych problemów*, [w:] *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, red. W. Polak, A. Czwołek, S. Galij-Skarbińska, Toruń 2017, s. 215-245; idem, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszość”, 128 (2017), s. 229-272.

⁷ Zob. R. Skrzypczak, *Papieże przełomu tysiącleci na drodze recepcji Vaticanum II*, [w:] *Studia soborowe. Historia i recepcja Vaticanum II*, t. 2, cz. 1, red. M. Białkowski, Toruń 2014, s. 375-412.

biskup Bolesław Kominek. Przyjęta na użytek obecnych rozważań autorska definicja określa recepcję Vaticanum II jako wewnętrzne dzieje Kościoła uobecniające się w żywych procesach odnowy i przystosowania (*acomodata renovatio*), pogłębiania (*approfondimento*) i uwspółcześnienia (*aggiornamento*)⁸.

1. Specyfika odnowy posoborowej w latach 1972-1978

Lata 1972-1978 charakteryzowała duża dynamika wydarzeń politycznych i społecznych, stąd w niniejszym rozdziale zasygnalizowanych zostanie kilka zjawisk, które nadają tej krótkiej, ale jakże ważnej fazie specyficzny rys. Jednocześnie zjawiska te – mające wymiar zarówno religijny, społeczny, jak i polityczny – nie pozostały bez wpływu na recepcję Soboru. Będę to kolejno: 1) przemiany polskiej religijności w dekadzie lat siedemdziesiątych XX w.; 2) atomizacja środowisk laikatu; 3) wzrost znaczenia kanałów komunikacji społecznej Kościoła instytucjonalnego z wiernymi; 4) relacje Kościoła katolickiego z opozycją demokratyczną; 5) próby uregulowania stosunków dyplomatycznych PRL-Stolica Apostolska.

1.1. Przemiany polskiej religijności w dekadzie lat siedemdziesiątych XX w.

Istotnym zjawiskiem była przemiana polskiej religijności, którą postrzegać należy jako efekt wieloletniego programu Wielkiej Nowenny oraz uroczystych obchodów milenijnych. Skutki starannie zaplanowanego i przeprowadzonego przez Prymasa Tysiąclecia planu odnowy duchowej i moralnej widoczne był m.in. w postaci rozkwitu różnorodnych form pobożności Maryjnej oraz rozwoju kultu Maryjnego. W latach siedemdziesiątych XX w. nastąpiło umasowienie pobożności Maryjnej – choć genetycznie osadzonej w religijności ludowej – rozprzestrzeniającej się zarówno wśród ludności wsi jak i miast. Zjawisku temu sprzyjała swoista „fala koronacyjna”, którą łączyć należy z ogłoszeniem Maryi Matką Kościoła oraz z nową mariologią Soboru Watykańskiego II. Poprzez akty koronacyjne dokonywane w sanktuariach Maryjnych znajdujących się we wszystkich Kościołach lokalnych

⁸ M. Białkowski, *Od Vaticanum II do bulli Episcoporum Poloniae coetus. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, s. 71.

Niepokalana Dziewica stawała się królową każdego z Kościołów partykularnych. Było to więc przeniesienie aktu dokonanego 21 listopada 1964 r. przez papieża Pawła VI na poziom poszczególnych archidiecezji i diecezji. Bez wątplenia do największych rzeczników tego typu manifestacji kultu Maryjnego należeli kardynałowie: Stefan Wyszyński i Karol Wojtyła. Już w latach 1962-1965, a więc w okresie obrad Soboru Watykańskiego II, dokonano 10 koronacji. W latach 1966-1971 miało miejsce aż 29 koronacji cudownych wizerunków, z kolei w interesującym nas przedziale lat 1972-1978 – następnych 15⁹.

W 1972 r. koronowano obraz Matki Bożej Miłościwej z Lutyni, Matki Bożej Smardzewickiej oraz figurę Matki Cyganów w Rywałdzie Królewskim; w 1973 r. obraz Matki Bożej Łaskawej – Patronki Stolicy w Warszawie; w 1974 r. obraz Matki Bożej Królowej Różańca Świętego z Wysokiego Koła oraz Matki Bożej Pocieszenia z Kawnic; w 1975 r. obraz Matki Bożej Pocieszenia z Jodłówki, Pani Ziemi Grójeckiej i Pocieszycielki Strapionych z Lewiczyna, Matki Bożej Głogowieckiej – Patronki Ziemi Kutnowskiej oraz figurę Matki Bożej Sejneńskiej; w 1976 r. figurę Matki Bożej Bolesnej z Obór oraz obraz Matki Bożej Pocieszenia z Biechowa; w 1977 r. obraz Matki Pocieszenia Pani Ziemi Radomskiej z Błotnicy i Niepokalanej Przewodniczki z Przasnysza; w 1978 r. figurę Matki Bożej Kębelskiej z Wąwolnicy¹⁰.

Charakterystycznym, zauważalnym zjawiskiem dla analizowanego okresu jest wzrost ruchu pielgrzymkowego. Tylko w 1972 r. na Jasną Górę przybyło 200 tysięcy młodych. Natomiast ogólną liczbę pielgrzymów – w dekadzie lat siedemdziesiątych XX w. – szacuje się na 1,0-1,5 miliona wiernych¹¹. Na szczególną uwagę zasługuje Warszawska Pielgrzymka Piesza, która należy do najstarszych i najliczniejszych pielgrzymek przybywających na Jasną Górę. W 1969 r. liczyła ona tylko 8 tysięcy uczestników, w 1972 r. – 10 tysięcy, w 1976 r. – 18 tysięcy, a w 1977 r. już 25 tysięcy¹².

⁹ *Z dawna Polski Tyś Królową. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717-1990*, materiały zebrały i opracowały S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa M.B., S.M. Gizeła od Niepokalanego Serca Maryi, Romana Szymczak, Szymanów 1990, s. 668-669.

¹⁰ *Ibidem*, s. 356-401.

¹¹ Zob. D. Ptaszycka-Jackowska, A. Jackowski, U. Gospodarek, *Piesze pielgrzymowanie na Jasną Górę*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 6, 1998, s. 111-135.

¹² *Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945-1989. Wybór dokumentów*, s. 19-20, 258-259.

Wielką popularnością wśród pątników cieszyły się również Piekary Śląskie. Pielgrzymki stanowe gromadziły przede wszystkim mężczyzn i kobiety z Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego, choć często przed obraz Matki Bożej Sprawiedliwości i Miłości Społecznej przybywali również pielgrzymi z regionów sąsiednich. W 1972 r. i 1973 r. służby kościelne odnotowały 150 tysięcy mężczyzn i 80-90 tysięcy kobiet, którzy przybyli do Piekar Śląskich tylko na zjazdy stanowe. W 1977 r. i 1978 r. liczba mężczyzn sięgała już 200 tysięcy¹³.

W analizowanym okresie zbliżone tendencje wzrostowe możemy zauważyć w znacznie mniejszym sanktuarium – Kalwarii Zebrzydowskiej¹⁴. W 1970 r. przybyło tam 256 zorganizowanych grup pielgrzymów (12 976 osób), w 1975 r. – 472 grupy (26 384 pielgrzymów), a w 1980 r. – 1 321 grup (88 216 pielgrzymów)¹⁵. Podobnie sytuacja prezentowała się w ośrodku pielgrzymkowym położonym na przeciwległym krańcu Polski – Świętej Lipce. Jerzy Paszenda SJ na podstawie danych statystycznych z Oddziału PTTK w Kętrzynie podaje, że w 1972 r. do sanktuarium Matki Bożej Świętolipskiej przybyło 2 913 grup wycieczkowych obejmujących 103 614 pielgrzymów, w 1973 r. – 4 418 grup (170 367 pielgrzymów), w 1974 r. – 4 525 grup (176 285 pielgrzymów), w 1975 r. – 4 627 grup (181 175 pielgrzymów), w 1976 r. – 4 725 grup (186 250 pielgrzymów), w 1977 r. – 4 830 grup (198 925 pielgrzymów), a w 1978 r. – 4 891 grup (201 325 pielgrzymów)¹⁶.

Podsumowując warto zwrócić uwagę na fakt, że przywoływana wcześniej „fala koronacyjna” rozszerzyła dotychczasowy katalog sanktuariów o nowe, często nieznanne, a nawet zapomniane miejsca pielgrzymkowe. Przykładem takiego miejsca jest sanktuarium na toruńskich Bielanych, którego znaczenie systematycznie wzrastało gdy w listopadzie 1962 r. czczoną w nim Matkę Bożą Nieustającej Pomocy ogłoszono główną patronką diecezji chełmińskiej. W latach siedem-

¹³ K. B a n a ś, *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947-1989)*, Katowice 2013, s. 211.

¹⁴ Zob. H. E. W y c z a w s k i, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru Bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Kalwaria Zebrzydowska 2006.

¹⁵ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. L. A d a m c z u k, W. Z d a n i e w i c z, Warszawa 1991, s. 232.

¹⁶ J. P a s z e n d a, *Pielgrzymowanie do Świętej Lipki dawniej i dziś*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 6, 1998, s. 161.

dziesiątych XX w. odnotowywano wyraźny rozwój kultu na obszarze całej diecezji oraz rozprzestrzenianie się związanej z nim pobożności w postaci „Nowenny do Matki Bożej Nieustającej Pomocy”¹⁷.

1.2. Atomizacja środowisk laikatu

Chociaż od jesieni 1949 r. w Polsce nie działały legalnie kościelne struktury organizacji laikatu istniały reglamentowane stowarzyszenia – pseudo-katolickie i katolickie – dość mocno uwikłane w działalność polityczną. W środowiskach tych wyróżnić można dwie postawy. Pierwszą – charakteryzowała pełna atencja dla reżimu komunistycznego i bezwzględna dyspozycyjność wobec aparatu partyjno-państwowego. Taką postawę prezentowało Stowarzyszenie PAX¹⁸. Nie można przy tym zapomnieć jednakże o pozytywnej roli jaką w procesie recepcji Soboru Watykańskiego II odegrał – funkcjonujący w ramach stowarzyszenia Bolesława Piaseckiego – Instytut Wydawniczy „Pax”, publikujący wiele prac czołowych soborowych progresistów. Podobna postawa dependencji ideologicznej wobec obozu władzy bliska była Chrześcijańskiemu Stowarzyszeniu Społecznemu.

Na przeciwnym biegunie umieścić należy środowisko ZNAK-u, które zachowało – w pewnym stopniu – niezależność, a nawet próbowało kontestować system polityczny PRL. Jednak dla tej formacji, szczególnie lata 1972-1976, były trudnym czasem ostatecznego „dojrzenia do podziału/rozłamu”. ZNAK był bowiem środowiskiem zróżnicowanym strukturalnie oraz ideologicznie. Tworzyły go redakcje oraz współpracownicy czterech czasopism – „Tygodnika Powszechnego”, „Znak”, „Więzi”, „Chrześcijanina w Świecie”; pracownicy i współpracownicy Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych oraz Kluby Inteligencji Katolickiej (Warszawa, Kraków, Wrocław, Toruń, Poznań)¹⁹.

¹⁷ *Sanktuaria maryjne diecezji toruńskiej*, red. M. Mróz, W. Rozynkowski, Toruń 2003; W. Rozynkowski, *Z dziejów Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Toruniu. 60 lat Nieustającej Nowenny w Toruniu*, Toruń 2012.

¹⁸ Wciąż podstawowe znaczenie w tym zakresie ma praca Andrzeja Micewskiego, *Współrządzić czy nie kłamać. Pax i Znak w Polsce 1945-1976*, Paris 1978.

¹⁹ Zob. A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, Warszawa 1997; M. Białkowski, *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957-2007)*, Toruń 2008; P. Kaźmierczak, *Klub Inteligencji*

Zapleczem politycznym dla ruchu był Koło Posłów ZNAK. Środowisko ZNAK-u odróżniało od PAX-u i ChSS-u jeszcze jedno – było akceptowane przez hierarchię Kościoła katolickiego, a w praktyce aż do 1989 r. pozostawało jedynym z najbardziej znaczących ruchów w Kościele w Polsce. Oczywiście nie można pominąć wielu trudnych momentów w relacjach ZNAK-u z prymasem Stefanem Wyszyńskim, ale nie zmienia to faktu, że jego liderzy w dekadzie lat siedemdziesiątych XX w. byli – dla polskich biskupów – autentycznymi partnerami w posoborowym dyskursie o Kościele. Potwierdzają to również słowa kardynała Karola Wojtyły, który omawiając prace Komisji do spraw Apostolstwa Świeckich wskazał na obecność w jej składzie przedstawicieli ZNAK-u:

[...] *Komisja pragnie spełnić swoje zadanie usługowe i specjalistyczne w stosunku do Konferencji Episkopatu i Kościoła w Polsce, poprzez opracowanie zagadnień ważnych dla apostołstwa świeckich, oraz poprzez kontakty ze świeckimi reprezentującymi określone dziedziny, czy pioniry życia Kościoła w Polsce. W dniu 1 grudnia 1974 r. w Krakowie odbyło się spotkanie z przedstawicielami zorganizowanych środowisk katolickich. Reprezentowane były: Kluby Inteligencji Katolickiej, „Tygodnik Powszechny”, „Znak”, „Więź”, wydawnictwo „ODiSS”, wydawnictwo „Znak”, wydawnictwo „Księgarnia św. Jacka”, wydawnictwo „Księgarnia św. Wojciecha”, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Towarzystwo Dobroczynności im. P. Skargi w Krakowie²⁰.*

Wspomniane różnice w ocenie ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej, roli świeckich w rzeczywistości PRL oraz ambicje kilku najważniejszych działaczy powodowały napięcia, spory, a z czasem konflikty²¹. W kwietniu 1967 r. – na bazie KIK-u warszawskiego oraz środowiska „Więzi” Janusz Zabłocki utworzył Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, który początkowo wydawał „Zeszyty ODiSS”, a od 1969 r. dwumiesięcznik „Chrześcijanin w Świecie”²². Z kolei rok

Katolickiej w Krakowie w latach 1956-1989, Kraków 2009; K. Białecki, *Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu w latach 1956-1991*, Poznań 2012.

²⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 275, k. 65, Protokół 146. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 15-16 stycznia 1975 r.

²¹ Dobrze opisuje je w swojej najnowszej pracy M. Strzelecka, *Między minimalizmem a maksymalizmem. Dylematy ideowe Stanisława Stommy i Janusza Zabłockiego*, Toruń 2016.

²² Zob. J. Zabłocki, *Dzienniki*, t. 2: 1966-1975, Warszawa 2011.

1972 r. przyniósł porażkę w wyborach do władz KIK-u warszawskiego ekipie Konstantego Łubieńskiego i Janusza Zabłockiego. Rekomendowany przez ustępującego prezesa Konstantego Łubieńskiego Janusz Zabłocki uzyskał stosunkowo niewielką ilość głosów. Zwycięstwo odniosło natomiast stronnictwo krytycznie oceniające ówczesną rzeczywistość społeczno-polityczną na czele z Andrzejem Święcickim, Bohdanem Cywińskim i Andrzejem Wielowieyskim²³.

Spory sukces środowiska sympatyzującego z lewicą laicką zrodził oczywiste konsekwencje na przełomie 1975 i 1976 r. w związku ze zmianami w konstytucji PRL. Wyraźny sprzeciw wobec projektów władz partyjno-państwowych zmierzających do wprowadzenia zapisów o przewodniej roli PZPR i nierozzerwalnym sojuszu PRL ze Związkiem Sowieckim wyraził Episkopat Polski oraz większa częśći społeczności ZNAK-u. Inaczej zachowali się natomiast członkowie Koła Posłów ZNAK. Tylko przewodniczący Koła Stanisław Stomma, podczas głosowania w sejmie 10 lutego 1976 r. w sprawie poprawek do konstytucji PRL, oddał głos wstrzymujący się²⁴. Czterej pozostali – Konstanty Łubieński, Janusz Zabłocki, Tadeusz Myślik, Waclaw Auleytner – zaakceptowali wskazanie PZPR jako „przewodniej siły politycznej społeczeństwa w budowaniu socjalizmu” oraz umieszczenie wzmianki o sojuszu ze Związkiem Sowieckim²⁵. Fakt ten – oraz decyzja władz o wysunięciu na posłów wyłącznie reprezentantów zwasalizowanej mniejszości ZNAK-owskiej – przesądził ostatecznie o rozpadzie ruchu. Odrębną drogę wybrali Konstanty Łubieński i Janusz Zabłocki, którzy powołali do życia Neo-ZNAK. Struktury nowego ruchu tworzyły m. in. ODiSS, nowo powołany Polski Klub Inteligencji Katolickiej w Warszawie, Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu oraz Klub Inteligencji Katolickiej w Lublinie²⁶. Przywołuję te wydarzenia, aby podkreślić znaczenie wiernych świeckich dla procesu recepcji Soboru, a jednocześnie ukazać ich skomplikowaną, trudną historię

²³ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, s. 135.

²⁴ Zob. A. Friszke, *Koło posłów „Znak” w Sejmie PRL 1957-1976*, Warszawa 2002.

²⁵ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, s. 159-161.

²⁶ K. Białeckki, *Wstęp*, [w:] *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Białeckki, Warszawa-Poznań 2014, s. 8.

instytucjonalną, w której widoczne jest ciągle oddziaływanie aparatu partyjno-państwowego²⁷.

1.3. Wzrost znaczenia kanałów komunikacji społecznej Kościoła instytucjonalnego z wiernymi

Wobec narastających napięć społecznych i politycznych szczególną rolę, począwszy od dekady lat siedemdziesiątych XX w., zaczęły odgrywać kanały komunikacji społecznej Kościoła instytucjonalnego z wiernymi. Bezprecedensową rolę – obok „Listów Episkopatu Polski” – odgrywały „Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski”. O ile bowiem „Listy Episkopatu Polski” miały charakter mieszany, zarówno pastoralny jak i społeczny²⁸, „Komunikaty” dotyczyły relacji państwo-Kościół, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii politycznych. Co więcej, w „Komunikatach” zawarte były nie tylko podstawowe informacje faktograficzne, ale wyraźnie formułowane postulaty o charak-

²⁷ Właściwą postawę wobec rozłamu przyjął Episkopat Polski. Podczas posiedzenia Rady Głównej w dniu 16 listopada 1976 r. postanowiono nie angażować po żadnej ze stron konfliktu mając na uwadze konieczność obrony wszystkich środowisk przed ewentualnymi atakami z zewnątrz. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 31, k. 90, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 16 listopada 1976 r.

²⁸ M.in. w 1972 r. opublikowano *List o wprowadzeniu nowych obrzędów chrztu dzieci; List o ustanowieniu organizacji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych; Wezwanie do niesienia pomocy zagrożonej rodzinie*. W 1973 r. – *Wezwanie do Narodu w obronie życia religijnego; Słowo pasterskie w sprawie reformy wychowania dzieci i młodzieży; Słowo pasterskie w uroczystość Świętej Rodziny; Odezwa do młodzieży katolickiej*. W 1974 r. – *Wskazania na wakacje letnie; Słowo pasterskie o potrzebie czasu dla Pana Boga; Słowo biskupów polskich do katechetek i katechetów; Słowo pasterskie o sakramentalnym znaczeniu małżeństwa*. W 1975 r. – *Wezwanie do obrony poczętego życia ludzkiego; List na uroczystość Chrystusa Króla i na dziesięciolecie zakończenia Soboru Watykańskiego Drugiego; Orędzie na zakończeniu Roku Świętego*. W 1976 r. – *Sześć wieków królowania Maryi w Polsce poprzez Jasnogórski wizerunek; Słowo na doroczny Dzień Środków Społecznego Przekazu; Wezwanie do rodziców na początek roku katechetycznego; Do rodziców katolickich na uroczystość Świętej Rodziny*. W 1977 r. – *Biskupi polscy zapraszają do modlitwy o powołania zakonne żeńskie; List Episkopatu Polski o poszanowaniu ładu moralnego w życiu Narodu*. W 1978 r. – *O obowiązkach katolików w Polsce wobec kultury narodowej i religijnej; List Konferencji Episkopatu do duchowieństwa pracującego w parafiach wiejskich; O wprowadzeniu nowych obrzędów pogrzebu; Słowo Episkopatu Polski na oddanie parafii Maryi Matce Kościoła przed sześćsetleciem Jasnej Góry; Słowo biskupów na sześćdziesięciolecie odzyskania niepodległości Polski*. Zob. *Listy pasterskie Prymasa Polski oraz episkopatu 1975-1981*, Paris 1988.

terze religijnym, społecznym i politycznym, a nawet ekonomicznym²⁹. Jan Żaryn zauważył, że:

W latach siedemdziesiątych, w ślad za uchwałami Soboru Watykańskiego II, w komunikatach coraz częściej pojawiała się tematyka związana z obroną praw człowieka, i to nie tylko w kontekście prawa do swobody wyznania i praktyk religijnych³⁰.

W 1972 r. wydano 5 komunikatów, w 1973 r. – 8, w 1974 r. – 7, w 1975 r. – 9, w 1976 r. – 7, w 1977 r. – 5; w 1978 r. – 8³¹. Częste stosowanie przez Episkopat Polski, w dekadzie lat siedemdziesiątych XX w., przywołanych środków komunikacji nie pozostało obojętne na proces recepcji Soboru. Co więcej niebezpieczna dla władz komunistycznych tematyka „Komunikatów” miała znaczący wpływ na formowanie się protospołeczeństwa obywatelskiego – kierującego się wskazaniem Soboru Watykańskiego II. Zapisane w jego dokumentach – zwłaszcza w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes” oraz Deklaracji o wolności religijnej „Dignitatis humanae” – podstawowe prawa przynależne każdemu człowiekowi miały wkrótce w praktyce życia społecznego odegrać nie tylko istotną rolę duszpasterską, ale przede wszystkim polityczną.

1.4. Relacje hierarchów Kościoła katolickiego z opozycją demokratyczną

Kontakty polskiego episkopatu ze środowiskami opozycyjnymi sięgają początków lat siedemdziesiątych XX w. 24 stycznia 1973 r. prymas Stefan Wyszyński oraz kardynał Karol Wojtyła poparli prośbę matki Andrzeja i Benedykta Czumów skierowaną do Rady Państwa PRL o ułaskawienie jej synów, których dwa lata wcześniej oskarżono o działalność w podziemnej organizacji „Ruch” oraz przygotowania do podpalenia Muzeum Lenina w Poroninie³². Relacje z hierarchami nawiązano również kiedy na przełomie 1975 i 1976 r. Zbigniew Najder założył Polskie Porozumienie Niepodległościowe. PPN – jako tajna organizacji opozycyjna –

²⁹ *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, wstęp i opracowanie J. Żaryn, Warszawa-Poznań 2006, s. 191.

³⁰ J. Żaryn, *Wstęp*, [w:] *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, s. 41.

³¹ *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, s. 110-206.

³² E. K. Czaczowska, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, wyd. 2, Kraków 2013, s. 626.

utrzymywała kontakt z kardynałem Stefanem Wyszyńskim poprzez osobę jego kapelana ks. Bronisława Piaseckiego³³. Coraz częściej dochodziło do kontaktów poszczególnych biskupów z samymi opozycjonistami. Z Jackiem Kuroniem prymas Stefan Wyszyński rozmawiał m.in. 4 kwietnia 1975 r. i 20 maja 1976 r.³⁴ W październiku 1976 r. w Rzymie doszło do spotkania Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski z współpracownikiem Komitetu Obrony Robotników – Adamem Michnikiem³⁵. 18 listopada 1976 r. w mieszkaniu Bohdana Cywińskiego w Warszawie kardynał Karol Wojtyła dyskutował z członkami KOR-u: gospodarzem spotkania, Antonim Macierewiczem, Piotrem Naimskim, Janem Józefem Lipskim i Jackiem Kuroniem³⁶.

Kontakty te nie były pozbawione związku przyczynowo-skutkowego z działaniami zarówno strony kościelnej (samego prymasa oraz episkopatu), jak i rodzącego się wówczas KOR-u. Przypomnijmy więc, że już 9 stycznia 1976 r. biskupi polscy wystosowali najważniejszy memoriał w sprawie zmian w konstytucji PRL. Apelowali w nim o uszanowanie praw i swobód obywatelskich oraz przeciwstawiali się dalszemu ograniczaniu suwerenności PRL na rzecz Związku Sowieckiego.³⁷ Kolejny dokument zawierający krytyczną ocenę proponowanych zmian biskupi wystosowali 26 stycznia 1976 r. Natomiast w marcu 1976 r. sekretariat Episkopatu Polski dodatkowo przygotował wyjaśnienia dla wiernych szczegółowo omawiające stanowisko Kościoła katolickiego, które zostały odczytane podczas niedzielnych mszy św. we wszystkich kościołach³⁸.

Dostojnicy Kościoła katolickiego w Polsce – na czele z kardynałem Stefanem Wyszyńskim – kilkakrotnie interweniowali w obronie represjo-

³³ A. Anus z, *Przytulisko. Kościół katolicki wobec opozycji politycznej w Polsce w latach 1976-1980*, Warszawa 2001, s. 85; idem, *Kościół obywatelski. Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w PRL w okresie powstawania niezależnych instytucji politycznych (1976-1981)*, Warszawa 2004, s. 75.

³⁴ AAG, SPP, S. W y s z y ń s k i, *Pro memoria 1975*, zapis z dnia 4 kwietnia 1975 r.; AAG, SPP, S. W y s z y ń s k i, *Pro memoria 1976*, zapis z dnia 20 maja 1976 r.; E. K. C z a c z k o w s k a, *Kardynał Wyszyński. Biografia*, s. 627.

³⁵ AAG, SPP, S. W y s z y ń s k i, *Pro memoria 1976*, zapis z dnia 24 października 1976 r.

³⁶ A. Anus z, *Kościół obywatelski. Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w PRL w okresie powstawania niezależnych instytucji politycznych (1976-1981)*, s. 285.

³⁷ A. F r i s z k e, *Protesty przeciwko poprawkom do konstytucji w 1976 r.*, „Więź” 10:1994, nr 432, s. 214.

³⁸ *Wyjaśnienie sekretariatu Episkopatu dla wiernych w związku z pytaniami dotyczącymi zmiany Konstytucji*, [w:] P. R a i n a, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 3: 1975-1989, Poznań-Pelplin 1996, s. 31-33.

nowanych uczestników protestów robotniczych w czerwcu 1976 r. Przejawem tego było m. in. pismo Episkopatu Polski z 16 lipca 1976 r. do premiera PRL Piotra Jaroszewicza z postulatem zaprzestania represji³⁹. Ponadto trzy dni później – 19 lipca 1976 r. – prymas Stefan Wyszyński skierował osobisty list do Edwarda Gierka, w którym krytycznie ocenił politykę ekonomiczną i społeczną władz PRL⁴⁰. 10 września 1976 r. – po zakończeniu obrad 154. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski biskupi kolejny raz odnieśli się do losu robotników z Radomia, Ursusa i Płocka wydając specjalny komunikat. Apel o zaniechanie represji wobec robotników zamieszczono również w Komunikacie KEP z 19 listopada 1976 r.⁴¹.

Powstanie KOR-u prymas Stefan Wyszyński przyjął nie tylko z aprobatą, wręcz z wyraźnym uznaniem. 29 września 1976 r. – w liście skierowanym do Jana Józefa Lipskiego – podkreślał konieczność przypominania władzom o prawach pracowniczych oraz budzeniu szacunku dla człowieka⁴².

W przypadku kardynała Stefana Wyszyńskiego można więc zauważyć generalną linię nieformalnego wpierania opozycji – czasami bardzo dyskretnego. Prymas trzymał się zresztą tej zasady w stosunku do wszystkich, powstałych po 1976 r., organizacji opozycyjnych⁴³. W „Pro memoria” z 5 marca 1978 r. pisał bowiem: *Episkopat docenia znaczenie ruchów kontestacyjnych, gdyż nie czuje się sam w walce o prawa osoby ludzkiej; nadto ma możliwość weryfikować swoje postawy*⁴⁴. Bez wątplenia kontakty kardynałów Wyszyńskiego i Wojtyły

³⁹ *List Konferencji Episkopatu Polski do Piotra Jaroszewicza, Prezesa Rady Ministrów z 16 lipca 1976 r.*, [w:] P. R a i n a, *Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie 1976, Biała Podlaska-Warszawa 2010*, s. 108-111; *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, wstęp i oprac. J. Ż a r y n, Warszawa-Poznań 2006, s. 176-177.

⁴⁰ M. B i a ł k o w s k i, *Prymas Stefan Wyszyński a opozycja demokratyczna (1976-1980). Kilka uwag wstępnych*, [w:] *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945-1981*, red. E. K. C z a c z k o w s k a, Warszawa 2018 [w druku].

⁴¹ *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, wstęp i opracowanie J. Ż a r y n, s. 179.

⁴² J. S k ó r z y Ń s k i, *Siła bezsilnych. Historia Komitetu Obrony Robotników*, Warszawa 2012, s. 120-121.

⁴³ M. B i a ł k o w s k i, *Prymas Stefan Wyszyński a opozycja demokratyczna (1976-1980). Kilka uwag wstępnych*, [w:] *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945-1981*, red. E. K. C z a c z k o w s k a, Warszawa 2018 [w druku].

⁴⁴ AAG, SPP, S. W y s z y Ń s k i, *Pro memoria 1978*, zapis z dnia 5 marca 1978 r.

z niektórymi przedstawicielami lewicy laickiej pozwalały oswoić to środowisko z zasadniczym kierunkiem reform soborowych oraz bogactwem myśli Soboru Watykańskiego II.

Zasadniczo więc na przestrzeni lat 1976-1978 powstawała płaszczyzna dialogu – oparta na wzajemnym poznaniu, akceptacji różnic ideowych oraz poszukiwaniu wspólnych celów. W zbliżeniu Kościoła instytucjonalnego ze środowiskami lewicy laickiej doniosłą rolę odegrali liderzy ruchu ZNAK, którzy nie tylko pełnili odpowiedzialną misję pośredników i łączników, ale animatorów i popularyzatorów myśli politycznej opozycji demokratycznej. Nie inaczej należy bowiem oceniać sesję „Chrześcijanie wobec praw człowieka”, która obradowała w Klubie Inteligencji Katolickiej w Warszawie w dniach 8-16 listopada 1977 r. Jej przesłanie – obowiązek katolików do aktywnego działania na rzecz praw człowieka – czerpało wiele inspiracji z nauczania Vaticanum II⁴⁵.

1.5. Próby uregulowania stosunków dyplomatycznych PRL – Stolica Apostolska

Znaczące wydarzenia rozegrały się w sferze stosunków międzynarodowych. Wystarczy choćby wspomnieć próby uregulowania stosunków dyplomatycznych PRL – Stolica Apostolska sfinalizowane umową z 6 lipca 1974 r. W dokumencie tym znalazła się zapowiedź utworzenia stałego przedstawicielstwa rządu PRL przy Stolicy Apostolskiej (reprezentant Watykanu miał co jakiś czas przyjeżdżać na konsultacje do Polski).⁴⁶ W myśl dwustronnych postanowień 25 września 1974 r. rząd PRL mianował Kazimierza Szablewskiego oficjalnym przedstawicielem do spraw stałych kontaktów ze Stolicą Apostolską. W kolejnych latach, w rozmowach dwustronnych przedstawiciele rządu PRL i Watykanu powracał postulat stałej obecności przedstawiciela Stolicy Apostolskiej w Warszawie. Władze komunistycznie wyraźnie akcentowały konieczność stałej obecności watykańskiego dostojnika w stolicy Polski⁴⁷. Przyjęcie takiego rozwiązania musiało z kolei

⁴⁵ A. Friszke, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, s. 181-182.

⁴⁶ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003, s. 307; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009, s. 167.

⁴⁷ Zob. P. Wójcik, *Il Governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945-1978)*, Roma 2016.

ograniczyć nadzwyczajne kompetencje władcze Prymasa Polski, stąd kardynał Wyszyński choć oficjalnie nie był przeciwny rezydowaniu watykańskiego dyplomaty widział w takiej sytuacji poważne komplikacje⁴⁸. Jak wielkie znaczenie problem ten miał dla samego kardynała Wyszyńskiego ilustruje fakt, że kilkakrotnie rozmowy w tej kwestii w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej prowadził zarówno sam Prymas Polski, jak i metropolita krakowski kardynał Karol Wojtyła.

Ponadto temat obecności przedstawiciela papieża w Polsce był wielokrotnie przedmiotem posiedzeń Rady Głównej Episkopatu Polski. Prymas Stefan Wyszyński widział w działaniach władz PRL bezpośrednie zagrożenie dla samego episkopatu a pośrednio również dla całego Kościoła w Polsce, dlatego 8 lutego 1977 r. mówił z nieskrywanym oburzeniem:

Władze PRL dążą na wszelki sposób do dekompozycji Episkopatu w Polsce, choć, jak dotąd, nie udaje się to. Nie doprowadzili też do pokazania nowego typu biskupa. Dąży się do utworzenia trójkąta: Watykan-Rząd-Episkopat. Nieraz odnosi się wrażenie, że w Watykanie więcej dochodzi do głosu Szablewski niż Prymas Polski, Kardynał krakowski, czy też Sekretarz Episkopatu. [...]

Ojciec św. Paweł VI jest do nas jak najserdeczniej usposobiony i jedynie On nas rozumie. Jestem jak najbardziej za tym, żeby był stały przedstawiciel, ale kiedy? Od tego są biskupi, żeby rozeznawali sytuację i przedstawiali Ojcu św. [...] 74 biskupów pracujących dobrze. Prymas ma od Papieża specjalne uprawnienia i naraz obecność dyplomaty watykańskiego ma uzupełniać Kościół w Polsce?

Za Kościół w Polsce odpowiedzialni są biskupi. Gdy zaś delegat apostolski będzie na stałe w Polsce, – Rząd jedynie z nim będzie pertraktował i Episkopat zostanie na boku⁴⁹.

W nurcie zabiegów dyplomatycznych władz PRL należy ponadto umiejscowić wizytę w Watykanie I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka, który został oficjalnie przyjęty 1 grudnia 1977 r. przez papieża Pawła VI⁵⁰. Ostatecznie, coraz trudniejszą – z punktu widzenia kardy-

⁴⁸ A. C a s a r o l i, *Pamiętniki męczeństwo cierpliwości. Stolica Święta i kraje komunistyczne (1963-1989)*, tłum. T. Ż e l e ź n i a k, Warszawa 2001, s. 231.

⁴⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 32, k. 19-20, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 9 lutego 1977 r.

⁵⁰ A. C a s a r o l i, *Pamiętniki męczeństwo cierpliwości. Stolica Święta i kraje komunistyczne (1963-1989)*, s. 232.

nała Stefana Wyszyńskiego – sytuację przerwało drugie w 1978 r. konklawe, na którym dokonano wyboru na Stolicę Piotrową metropolity krakowskiego. Spór o obecność stałego przedstawiciela Stolicy Apostolskiej przy rządzie PRL był więc w rzeczywistości zmaganiem o zachowanie podmiotowości i suwerenności Episkopatu Polski oraz jego przywódcy – Prymasa Polski.

2. Działalność specjalistycznych Komisji Episkopatu Polski

Podobnie jak w pierwszej fazie recepcji Soboru Watykańskiego II, zasadniczą rolę odgrywała Rada Główna Episkopatu Polski⁵¹ oraz działalność specjalistycznych Komisji Episkopatu Polski, które nadawały całemu procesowi właściwe tempo i wyznaczały główne kierunki zmian. Z udostępnionych materiałów archiwalnych – protokołów Rady Głównej Episkopatu Polski oraz protokołów posiedzeń plenarnych Konferencji Episkopatu Polski – wyłania się obraz znikomej aktywności Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II, na czele której stał arcybiskup Antoni Baraniak. Być może stan należy tłumaczyć wiekiem oraz chorobami, które nasiliły się ostatnich latach życia metropolity poznańskiego⁵². W skład Komisji – poza arcybiskupem Antonim Baraniakiem – wchodził: o. Bernard Przybylski OP (sekretarz), biskup Jan Jaroszewicz, biskup Józef Drzazga, biskup Lech Kaczmarek, biskup Jerzy Stroba, biskup Julian Wojtkowski, ks. prof. Wincenty Granat, ks. Czesław Domin, ks. Wacław Hipsz⁵³. Natomiast po

⁵¹ Według zestawienia ze stycznia 1970 r. tworzyli ją: kardynał Stefan Wyszyński, kardynał Karol Wojtyła, biskup Bronisław Dąbrowski, arcybiskup Antoni Baraniak, arcybiskup Bolesław Kominek, biskup Piotr Kałwa, biskup Franciszek Jop, biskup Ignacy Tokarczuk, biskup Józef Rozwadowski. Natomiast skład według danych z 10 maja 1975 r.: kardynał Stefan Wyszyński, kardynał Karol Wojtyła, biskup Bronisław Dąbrowski, biskup Franciszek Jop, arcybiskup Antoni Baraniak, biskup Ignacy Tokarczuk, biskup Jerzy Stroba, biskup Józef Rozwadowski, biskup Władysław Rubin (gość) – zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 2 247, k. 30, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.; AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 30, k. 19, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 10 marca 1975 r.

⁵² Autorowi nie udało się przed zakończeniem prac nad tekstem artykułu przeprowadzić kwerendy w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, gdzie znajdują się akta Komisji Soborowej Episkopatu Polski/Komisji do spraw Wprowadzania Uchwał Soboru Watykańskiego II Episkopatu Polski.

⁵³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 2 247, k. 32, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.

śmierci arcybiskupa poznańskiego – podczas posiedzenia 161. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniu 15 grudnia 1977 r. – powzięto uchwałę o zawieszeniu działalności tej Komisji⁵⁴.

Sporo zaangażowania w dzieło recepcji Soboru wniosła Komisja Liturgiczna którą w od 1962 r. aż do 27 listopada 1974 r. kierował biskup Franciszek Jop⁵⁵. Następnie do 25 czerwca 1975 r. przewodniczył jej biskup Jerzy Ablewicz, a od 25 czerwca 1975 r. do 26 marca 1983 r. biskup Stanisław Jakiel. Sekretarzem był o. Franciszek Małaczyński OSB. Członkami Komisji byli: biskup Stanisław Jakiel (do 1976 r.), biskup Andrzej Wronka, biskup Tadeusz Szwagrzyk, o. Placyd Galiński OSB, ks. Jan Adamecki, ks. Wacław Szenk, ks. Jerzy Zalewski, ks. Lucjan Balter SAC⁵⁶.

Równie ważny odcinek pracy wykonywała Komisja Episkopatu do Spraw Ekumenizmu. W latach 1969-1974 tworzyli ją przewodniczący – biskup Władysław Jędruszak, członkowie: o. Stanisław Bajko SJ (sekretarz), biskup Jerzy Modzelewski, biskup Władysław Miziołek, o. Dominik Michałowski OSB, ks. Władysław Hładowski, o. Stanisław Szymański SJ, o. Celestyn Napiórkowski OFMConv, ks. Zygmunt Chwiłkowski, o. Szczepan Jaroszewski OP i o. Jacek Bojarski OP. Natomiast w latach 1975-1979 jej przewodniczącym był biskup Władysław Miziołek, zastępcą przewodniczącego biskup Władysław Jędruszak, pozostałymi członkami: o. Stanisław Szymański SJ (sekretarz do 1978 r.), ks. Lucjan Balter SAC (sekretarz od 1978 r.), arcybiskup Henryk Gulbinowicz, ks. Władysław Hładowski, ks. Roman Forycki SAC, ks. Stanisław Nagy SCJ, ks. Stanisław Napierała, ks. Tadeusz Szczurek, ks. Arkadiusz Miś, o. Stanisław Bajko SJ, o. Aleksander Hauke-Ligowski OP, o. Dominik Michałowski OSB, o. Celestyn Napiórkowski OFMConv, o. Stefan Moysa SJ, s. Joanna Lossow FSK⁵⁷.

⁵⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 290, k. 68, Protokół 161. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 14-15 grudnia 1977 r.

⁵⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 274, k. 54, Protokół 145. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 26-27 listopada 1974 r.

⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 247, k. 35, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.

⁵⁷ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, red. J. Budniak, Z. Glaeser, T. Kałużny, Z. J. Kijas, Kraków 2016, s. 431-432. Natomiast inny skład podaje zestawienie znajdujące się w protokole z 118. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski obradującej w dniu 20 marca 1970 r. Wedle danych ze stycznia 1970 r. na czele Komisji stał biskup Władysław Miziołek, pozostałymi członkami byli: o. Stani-

Coraz większą rolę w pracach Konferencji Episkopatu Polski oraz komisji odgrywał kardynał Karol Wojtyła. Dzięki jego inicjatywie powołana została do życia Komisja Apostolstwa Świeckich. Z czasem zasilili ją również świeccy. Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. jej skład przedstawiał się następująco: przewodniczący – kardynał Karol Wojtyła, członkowie: ks. Franciszek Macharski (sekretarz), biskup Lecha Kaczmarek, biskup Jan Fondaliński, biskup Jan Pietraszko, biskup Bolesław Pylak, ks. Tadeusz Fedorowicz, ks. Eugeniusz Weron SAC, Czesław Strzeszewski, Stefan Świeżawski, Jerzy Turowicz, Jan Kłys, Teresa Kłys, Teresa Strzembosz⁵⁸. W maju 1972 r. podczas 130. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski liczba świeckich członków wzrosła z 5 do 10. Dokooptowani zostali wówczas: Krystyna Osińska, Kazimierz Czaplinski, Halina Wistuba, Józef Hejnosz i Katarzyna Łopuska. Natomiast Teresa Strzembosz złożyła prośbę o zwolnienie z pracy w komisji⁵⁹.

Metropolita krakowski stał na czele Komisji do Spraw Nauki Katolickiej – wyodrębnionej ostatecznie w 1970 r. z Komisji Studiów i Seminariów. Członkami Komisji byli: ks. Józef Majka (sekretarz), biskup Lecha Kaczmarek, biskup Walenty Wójcik, biskup Kazimierz Majdański, biskup Bohdan Bejze, ks. Wincenty Granat, ks. Stanisław Olejnik, ks. Marian Jaworski, ks. Kazimierz Romaniuk, ks. Marcei Molski, o. Bernard Przybylski OP, o. Stefan Moysa SJ⁶⁰. Spore zmiany w składzie nastąpiły 27 listopada 1974 r. Oprócz kardynała Wojtyły, tworzyli ją: biskup Walenty Wójcik (zastępca przewodniczącego), ks. Marian Jaworski (sekretarz), ks. Adam Kubiś (zastępca sekretarza), biskup Lech Kaczmarek, biskup Jan Obłąk, biskup Bohdan Bejze, ks. Michał Peter, ks. Bogusław Inlender, ks. Bronisław Dembowski,

slaw Bajko SJ (sekretarz), biskup Jerzy Modzelewski, biskup Władysław Jędruszak, ks. Władysław Hładowski, ks. Zygmunt Chwiłkowski, ks. Stefan Stępień, o. Dominik Michałowski OSB, o. Celestyn Napiórkowski OFMConv, o. Szczepan Jaroszewski OP, o. Jacek Bojarski OP, o. Stanisław Szymański SJ. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 247, k. 59, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.

⁵⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 247, k. 44, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.

⁵⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 259, k. 91, Protokół 130. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 5-6 maja 1972 r.

⁶⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 247, k. 33, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.

o. Marian Żurowski SJ, ks. Stanisław Grzechowiak, o. Bernard Przybylski OP, ks. Józef Majka⁶¹.

Zupełnie nowym organem była – współdziałająca z Komisją do Spraw Nauki Katolickiej – Rada Naukowa Episkopatu Polski, która miała spełniać funkcje analogiczne do Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej w systemie wyższego szkolnictwa państwowego. Statut Rady Naukowej uchwalony został 28 czerwca 1972 r. podczas 131. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski⁶². Natomiast skład osobowy zatwierdzony został 24 stycznia 1973 r. na 134. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Oprócz kardynała Wojtyły – jej przewodniczącego, tworzyli ją: ks. Marian Rechowicz (zastępca przewodniczącego), ks. Marian Jaworski (sekretarz), ks. Eugeniusz Florkowski, ks. Wincenty Granat, o. Augustyn Jankowski OSB, o. Ludwik Krupa OFM, ks. Stanisław Łach, ks. Stanisław Olejnik, ks. Paweł Pałka, ks. Ignacy Różycki, ks. Antoni Słomkowski, Czesław Strzeszewski, Stefan Świeżawski, biskup Wincenty Urban, biskup Walenty Wójcik⁶³.

Proces odnowy formacji seminaryjnej alumnów koordynowała Komisja do Spraw Seminariów Duchownych, której przewodniczył biskup Lech Kaczmarek. Komisja składała się z dwóch sekcji (Studiów oraz Wychowania), na których czele stali dwaj zastępcy przewodniczącego (biskup Władysław Miziołek oraz biskup Józef Drzazga)⁶⁴.

Spore znaczenie dla recepcji Soboru miała działalność Komisji Duszpasterstwa Ogólnego⁶⁵, którą kierował do śmierci w marcu 1974 r.

⁶¹ J. Dyduch, *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Konferencji Episkopatu Polski*, Kraków 2007, s. 94-95.

⁶² AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 260, k. 66, Protokół 131. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Kraków, 27-28 czerwca 1972 r.

⁶³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 263, k. 77, Protokół 134. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 24-25 stycznia 1973 r.

⁶⁴ W jej skład – oprócz wspomnianego przewodniczącego oraz jego zastępców – wchodził: ks. Adam Śmigielski SDB (sekretarz), członkowie Sekcji Studiów (biskup Bohdan Bejze, ks. Marceł Molski, ks. Roman Dzwonkowski SAC, o. Florian Myszka CM, o. Stefan Zalewski CSsR, ks. Władysław Pawelczak, ks. Jan Nowak) i członkowie Sekcji Wychowania (ks. Paweł Pałka, ks. Marian Banaszek, ks. Zbigniew Kraszewski, ks. Stanisław Szymecki, ks. Franciszek Gawlik, ks. Tadeusz Rybak). Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 247, k. 41, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.

⁶⁵ W jej skład – oprócz wspomnianych przewodniczących – wchodził: ks. Hieronim Kocyłowski (sekretarz), kardynał Karol Wojtyła, biskup Franciszek Jop, biskup Wilhelm Pluta, biskup Jerzy Ablewicz, biskup Stefan Bareła, biskup Ignacy Tokarczuk,

arcybiskup/kardynał Bolesław Kominek, a następnie biskup Władysław Miziołek; Komisja Maryjna⁶⁶ z biskupem Stefanem Barełą na czele; Komisja do Spraw Katechizacji⁶⁷, której przewodniczył biskup Jerzy Stroba oraz Komisja do Spraw Zakonnych⁶⁸, nad którą pieczę sprawował biskup Bronisław Dąbrowski.

Reasumując podkreślić jednak należy, że o ile samą działalność większości komisji charakteryzowało zaangażowanie w prace nad realizacją uchwał soborowych, to jednak wiele inicjatyw oraz postulatów musiało pozostać wyłącznie w fazie projektów gdyż ciała te nie posiadały praktycznie nawet szczątkowej autonomii wobec Konferencji Episkopatu Polski. W zatwierdzonym 25 listopada 1974 r. przez Radę Główną Episkopatu Polski „Regulaminie ramowym dla Komisji Epi-

biskup Herbert Bednorz, biskup Józef Rozwadowski, biskup Jan Mazur, biskup Jerzy Stroba, biskup Jerzy Modzelewski, biskup Jan Czerniak, biskup Tadeusz Etter, biskup Jan Groblicki, biskup Ignacy Jeż, biskup Jan Wosiński, biskup Władysław Miziołek, o Stanisław Nawrocki SJ, o Czesław Drzyzgiewicz OFM, ks. Józef Majka, ks. Alojzy Orszulik. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 247, k. 34, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.

⁶⁶ W jej skład – oprócz wspomnianego przewodniczącego – wchodził: o. Paweł Kosiak OSPPE (sekretarz), arcybiskup Bolesław Kominek, biskup Jan Czerniak, biskup Tadeusz Etter, biskup Bronisław Dąbrowski, biskup Piotr Bednarczyk, o. Jerzy Tomziński OSPPE, ks. Hieronim Kocyłowski, o. Andrzej Ludwik Krupa OFM, ks. Marian Piątkowski, ks. Zbigniew Kraszewski, o. Teofil Krauze OSPPE, ks. Edmund Noniewicz SAC. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 247, k. 37, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r. Również T. S i u d y, *Komisja Maryjna Episkopatu Polski w służbie polskiej drogi maryjnej*, [w:] *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21-22 października 2006 r.*, red. A. G ą s i o r, J. K r ó l i k o w s k i, Pasierbiec-Częstochowa 2007 (t. 10 „Biblioteki Mariologicznej”), s. 27-36.

⁶⁷ W jej skład – oprócz wspomnianego przewodniczącego – wchodził: ks. Stefan Piotrowski (sekretarz), biskup Antoni Adamiuk, biskup Tadeusz Etter, biskup Zygfryd Kowalski, biskup Piotr Bednarczyk, biskup Edward Materski, ks. Marian Finke, ks. Stanisław Bizuń, ks. Walter Wrzoł, ks. Ludwik Warzybok, ks. Jan Charytański SJ, ks. Wincenty Zaleski SDB. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 247, k. 36, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.

⁶⁸ W jej skład – oprócz wspomnianego przewodniczącego – wchodził: ks. Alojzy Żuchowski SAC (sekretarz), biskup Jan Jaroszewicz, biskup Józef Drzazga, biskup Jan Nowicki, biskup Wincenty Urban, biskup Albin Małysiak, o. Kazimierz Hołda CSSR, o. Jerzy Tomziński OSPPE, ks. Józef Król SDB, o. Andrzej Wróbel SP, m. Aniela Prendowska CSSF, m. Inez Strzałkowska CSFN, s. Teresa Sułowska USJK. Zob. AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 247, k. 48, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 marca 1970 r.

skopatu Polski” zwracano uwagę, że zasadniczym zadaniem poszczególnych komisji jest podejmowanie skutecznej działalności w zakresie spraw sobie powierzonych. Komisje miały zatem: ustalać formy i metody pracy; badać problemy stosownie do powierzonych sobie zadań; uchylać program pracy i czuwać nad jego wykonaniem; podejmować powierzone sobie zadania; przeprowadzać kursy, sesje robocze, sympozja; zwoływać referentów lub delegatów diecezjalnych w sprawach wchodzących w zakres prac komisji; odbywać posiedzenia co najmniej dwa razy w roku; prowadzić protokoły zebrań i archiwa akt; pracować według ustalonego regulaminu. Z kolei w zakresie relacji z Konferencją Episkopatu Polski komisje miały: 1) pracować zgodnie z kompetencjami zawartymi w regulaminie; 2) programy pracy i akcje o charakterze zasadniczym (np. duszpasterskie, kaznodziejskie, listy pasterskie) przedkładać do zatwierdzenia KEP; 3) sprawozdania z działalności, opracowania, wnioski i postulaty referowane na posiedzeniach KEP składać na piśmie przewodniczącemu KEP oraz w odpisie sekretarzowi KEP minimum dwa tygodnie przed posiedzeniem plenarnym KEP⁶⁹.

3. Wybrane obszary odnowy posoborowej jako egzemplifikacja recepcji w latach 1972-1978

3.1. Aplikacja nauczania soborowego w teologii polskiej

Istotną rolę w procesie adaptacji nauczania Soboru Watykańskiego II przez Kościół w Polsce odegrały studia teoretyczne, zarówno bezpośrednio odnoszące się do samej recepcji Soboru Watykańskiego II, jak i w postaci prekursorskich prac z zakresu podstawowych dyscyplin teologicznych. Do pierwszej grupy zaliczyć należy wydaną jeszcze w 1969 r. książkę arcybiskupa Bolesława Kominka „Kościół po Soborze”. Fundamentalne znaczenie dla rozumienia istoty recepcji Soboru odegrała publikacja kardynała Karola Wojtyły „U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II”, która ukazała się w Krakowie w październiku 1972 r. Metropolita krakowski dokonał w niej próby określenia drogi jaką winien zmierzać Kościół po Soborze.

⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 29, k. 127-129, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 25 listopada 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

Stwierdził, że właściwą postawą wobec nauczania Vaticanum II jest odpowiedź wiary. Należy ją rozumieć w dwóch aspektach – ideowym (oznaczającym poszerzenie treści wiary) oraz egzystencjalnym – wyrażającym się we wzbogaceniu całego człowieka wierzącego w Kościele. Przyjęcie dokumentów soborowych – przekonywał autor – musi być całkowite i integralne, inaczej bowiem możemy narazić się niebezpieczeństwo stronniczości. Hierarcha zauważył, że u podstawy wzbogacania wiary leży misja i świadectwo. Konieczna jest więc postawa czynna, która prowadzić będzie do budowania Kościoła jako wspólnoty⁷⁰. W dalszej części pracy kardynał Wojtyła proponował analizę postaw – właściwych dla dojrzałego chrześcijanina. Są to postawy: uczestnictwa, ludzkiej tożsamości i odpowiedzialności chrześcijańskiej, ekumeniczna i apostołska⁷¹.

Proces wzbogacania i pogłębiania wiary wyklucza opozycję pomiędzy Magisterium Kościoła (zawartym w konstytucjach, dekretach i deklaracjach soborowych) oraz Tradycją. Kardynał Karol Wojtyła sformułował „prawo integracji”, które zakłada, że nauka Soboru Watykańskiego II jest odnajdywana i odczytywana w całym Magisterium Kościoła – od chwili jego narodzin w wieczniku aż po dzień dzisiejszy⁷².

Przyszły papież był ponadto jednym z najważniejszych autorów prac z zakresu teologii małżeństwa i rodziny oraz współtwórcą teologii ciała⁷³. Problemy skoncentrowane wokół triady: małżeństwo – seksualność – rodzina były istotnymi elementami nauczania soborowego i posoborowego, co jeszcze bardziej uwidoczniło się po ogłoszeniu przez Pawła VI w lipcu 1968 r. encykliki „*Humanae vitae*”. Przemodelowania wymagała więc bliska tym zagadnieniom teologia moralna. Opracowaniem nowej posoborowej syntezy teologii moralnej zajął się ks. Stanisław Olejnik. Tuż po zakończeniu Soboru – w 1966 r. – opublikował on pracę „*Katolicka etyka seksualna*”,

⁷⁰ K. Wojtyła, *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, s. 98-173.

⁷¹ *Ibidem*, s. 191-314.

⁷² P. Mazurkiewicz, *Recepcja Soboru*, [w:] *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniewicz i T. Zembrzuski, Warszawa 2000, s. 26.

⁷³ W 1960 r. w Towarzystwie Naukowym KUL w Lublinie ukazała się jego praca *Miłość i odpowiedzialność. Studium etyczne*, a w 1969 r. w Polskim Towarzystwie Teologicznym w Krakowie *Osoba i czyn*. Natomiast już po wstąpieniu na Stolicę Piotrową ukazała się książka: *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*, Città del Vaticano 1980.

w 1969 r. ukazała się dwuczęściowa „Katolicka etyka życia osobistego”, a w 1970 r. „Moralność życia społecznego”. Fundamentalne – dla polskiej teologii moralnej – badania podejmował jednak w połowie lat siedemdziesiątych XX. Wtedy właśnie pracował nad najważniejszą ze swoich prac: „W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej”. Dzieło ukazało się dopiero w 1979 r. Jednak maszynopis był już gotowy dwa lata wcześniej. W datowanym na 23 kwietnia 1977 r. słowie wstępnym kardynał Karol Wojtyła mocno odwoływał się do Soboru Watykańskiego II, który nazwał [...] *centralnym wyrazem i narzędziem odnowy Kościoła*⁷⁴.

Rektor KUL ks. Wincenty Granat dokonał nowego opracowania – w duchu Soboru Watykańskiego II – swojej monumentalnej pracy poświęconej dogmatyce katolickiej. W ten sposób w latach 1972-1974 ukazała się dwutomowa publikacja „Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie”.

Wyjątkową postacią dla polskiej posoborowej teologii pastoralnej stał się w tym czasie ks. Franciszek Blachnicki. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX w. przystąpił do koncepcyjnej pracy nad całościowym ujęciem teologii pastoralnej. Zasadniczym odniesieniem dla przygotowywanej publikacji było nauczanie Soboru Watykańskiego II. Owocem namysłu intelektualnego ks. Franciszka Blachnickiego była wydana w latach 1970-1971 dwutomowa „Teologia pastoralna ogólna” (cz. I: „Wstęp do teologii pastoralnej. Teologiczne zasady duszpasterstwa” oraz cz. II: „Eklezjologiczna dedukcja teologii pastoralnej”).

Niebagatelne znaczenie miał dorobek twórcy Ruchu Światło-Życie w zakresie liturgiki. W 1967 r. opublikował inspirowane soborową odnową liturgiczną dwie prace: „Wprowadzenie do liturgii” oraz „Wykłady z liturgiki”. W latach 1972-1976 na łamach „Ateneum Kapłańskiego” ukazywały się opracowane przez ks. Franciszka Blachnickiego komentarze i wzorce homilii. Z kolei w latach 1973-1975 redagował wydawane przez Warszawską Kurię Metropolitalną „Pomoce dla Formacji Liturgicznej”. Marek Marczewski podaje, że zamieszczano w nich tłumaczenia i opracowania tekstów z zakresu odnowy posoborowej, formacji duchowieństwa i innych osób związa-

⁷⁴ K. Wojtyła, *Słowo wstępne*, [w:] S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1979, s. 6.

nych z celebracją liturgii. Podsumowaniem badań była „Liturgika ogólna”, która ukazała się w Wydawnictwie KUL-u w 1973 r.⁷⁵

W analizowanym przez nas okresie ukazało się kilka innych publikacji, które były świadectwem przyswajania nauczania soborowego. Pierwszym krokiem w badaniach nad ekumenizmem była wydana w 1972 r. książka o. Stanisława Celestyna Napiórkowskiego OFMConv. „Historia ruchu ekumenicznego”. W tym samym roku ks. Feliks Zapłata SVD opublikował „Kościół katolicki w Indiach. Problem jego dialogu z hinduizmem”, która podejmowała konkretny, praktyczny wymiar relacji Kościoła z religiami niechrześcijańskimi. Przez cały okres dekady lat siedemdziesiątych XX w. ks. Feliks Zapłata SVD pracował nad dziełem swojego życia – „Zarysem misjologii katolickiej”. Książkę – pierwszy w języku polskim posoborowy podręcznik do misjologii – ukończył w 1978 r. Praca nigdy nie ukazała się drukiem⁷⁶. Spory wkład w adaptację nauczania Soboru Watykańskiego o roli i zadaniach świeckich w Kościele wniósł ks. Eugeniusz Weron SAC. W 1973 r. w Paryżu wydana została jego pierwsza praca poświęcona świeckim: „Laikat i apostołstwo. Zarys teologii laikatu i apostołstwa ludzi świeckich”⁷⁷. Znaczącym osiągnięciem w zakresie katechezy było opublikowanie w 1977 r. (druk miał miejsce w 1978 r.), w paryskim wydawnictwie „Editions du Dialogue”, nowoczesnego, czteroczęściowego „Katechizmu religii katolickiej”. Podręcznik skierowany do uczniów wyższych klas szkoły podstawowej miał oryginalną szatę graficzną, a chrystocentryczna struktura wykładu w pełni odzwierciedlała nauczanie Soboru Watykańskiego II⁷⁸.

Porównując prace polskich teologów z dorobkiem teologii posoborowej w Europie Zachodniej, Stanach Zjednoczonych Ameryki i Kanadzie zauważyć należy spore dysproporcje, a nawet niedostatki publikacji, wynikające z ograniczeń narzuconych przez system totalitarny. Dla wielu uczonych udział w sympozjach międzynarodowych lub

⁷⁵ M. Marczewski, *Teolog soborowej odnowy liturgii. Sługa Boży ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987)*, „Liturgia Sacra” 19 (2003), nr 2, s. 407-421.

⁷⁶ Zob. P. Sokołowski, *Feliks Zapłata SVD (1914-1982). Życie i twórczość*, „Materiały i Studia Księży Werbistów”, t. 68, Warszawa 2005.

⁷⁷ Zob. A. Dąbrowski, *Teologia laikatu w ujęciu Eugeniusza Werona SAC*, Katowice 2008.

⁷⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 292, k. 45, Protokół 163. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Częstochowa, 4-5 maja 1978 r.

podejmowanie prac studyjnych w ośrodkach zagranicznych było nie tylko utrudnione, ale wręcz niemożliwe. Również dostęp do bieżącej literatury obcojęzycznej wymagał wielu starań, które były często blokowane przez instytucje państwowe.

Obchodzona w 1972 r. 10. rocznica otwarcia Soboru Watykańskiego II skłoniła biskupów do głębszej refleksji nad stanem literatury soborowej w Polsce. Referując to zagadnienie z ramienia Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II biskup Bohdan Bejze zauważył, że wśród autorów prac można wyróżnić trzy postawy wobec Kościoła, co nie jest bez znaczenia dla treści samych publikacji. Wyróżnił publikacje: 1) pisane w duchu kościelnym; 2) pisane według deklaracji autorów z pozycji katolickiej, ale odnoszące się do Soboru w sposób krytyczny; 3) rozmyślnie i całkowicie wrogie Kościołowi⁷⁹.

Problem dostępu do spuścizny Vaticanum II dotyczył jednak przede wszystkim skromnej ilości prac naukowych, jak i książek popularno-naukowych. Dlatego omawiając – 13 września 1973 r. podczas 138. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – prace komisji arcybiskup Antoni Baraniak:

[...] wspominał, iż wielu powołuje się dziś na dorobek Soboru Watykańskiego II, ale w gruncie rzeczy jest on znany zbyt ogólnie. Jedną z przyczyn tego stanu – to brak publikacji, która całą naukę Soboru przybliżałaby szerokim kręgom duchowieństwa i wiernych. Referent [arcybiskup Antoni Baraniak – M. B.] wyliczył dotychczasowy dorobek literacki i naukowy, poświęcony Soborowi, jak seria „W nurcie zagadnień posoborowych”, wydawana pod kierunkiem Bpa Bejze, pracę Kard. Wojtyły „U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II”, publikacje w „Ateneum Kapłańskim, opracowania dokumentów przez ośrodek krakowski itp., ale odczuwa się brak publikacji popularnej. Pragnąc zaradzić temu brakowi Komisja przygotowuje popularny wykład całości nauki Soborowej w formie katechizmu. Chodzić w nim będzie o wydobycie z dokumentów soborowych zasadniczych treści i ułożenie ich logicznie.

Calość nauki będzie podana w trzech działach:

- a/ pogłębienie samoświadomości Kościoła na Soborze;*
- b/ Odnowa Kościoła i*

⁷⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 260, k. 59, Protokół 131. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Kraków, 27-28 czerwca 1972 r.

c/ Kościół w dialogu ze samym sobą i światem współczesnym.

Podział ten został zapożyczony z encykliki Pawła VI „Ecclesiam suam”. Rozdział pierwszy jest ukończony, a dalsze dyskutowane. Wykład ten będzie uzupełniony wypowiedziami Stolicy Apostolskiej w okresie posoborowym oraz zaopatrzone w rzeczowy skorowidz⁸⁰.

3.2. Reforma liturgii i pogłębienie studiów biblijnych

Widocznym znakiem przemian jakie zachodziły w Kościele była reforma liturgiczna. Objęła ona kilka wymiarów, przy czym wskazać można co najmniej trzy zasadnicze: 1) przygotowania i redakcji nowych ksiąg liturgicznych; 2) praktycznego przystosowania świątyń do nowego rytu mszy św. poprzez zmianę umiejscowienia ołtarza, tabernakulum oraz inne adaptacje architektoniczne⁸¹, 3) nowej formacji służby liturgicznej.

Szczególnie ważne znaczenie – dla odnowy liturgii – miała redakcja ksiąg liturgicznych. Do 1978 r. zakończono zasadniczy etap prac, przygotowując największą ilość nowych tekstów mszalnych. I tak przygotowano przede wszystkim siedem tomów Lekcjonarza (t. 1: Okres Adwentu i Bożego Narodzenia w 1972 r.; t. 2: Okres Wielkiego Postu i Wielkanocy w 1973 r.; t. 3: Okres zwykły, część 1 w 1974 r.; t. 4: Okres zwykły, część 2 w 1975 r.; t. 5: Okres zwykły, część 3 w 1976 r.; t. 6: Msze o świętych w 1977 r.; t. 7: Msze obrzędowe i wotywny w 1978 r.)⁸². Równocześnie wydawano księgi obrzędów sakramentów i sakramentaliów. Tylko w 1972 r. opublikowano: „Obrzędy Chrztu dzieci”, „Obrzędy sakramentu święceń”, „Obrzędy konsekracji dziewic”, „Obrzędy poświęcenia olejów”, „Obrzędy poświęcenia opata i przeoryszy” oraz „Obrzędy profesji zakonnej”. W 1973 r. – „Obrzędy ustanowienia lektorów, akolitów i dopuszczenia kandydatów do diako-

⁸⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 267, k. 42, Protokół 138. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 13-14 września 1973 r.

⁸¹ W wymiarze tym należy również zawrzeć poszukiwanie nowego posoborowego stylu w architekturze sakralnej odzwierciedlającego potrzeby odnowionej liturgii. Znakomitym przykładem recepcji Soboru Watykańskiego II w budownictwie jest wznoszony w latach 1967-1977 kościół Matki Bożej Królowej Polski w Krakowie – Nowej Hucie (Arka Pana) oraz kościół Dobrego Pasterza i Matki Bożej Częstochowskiej w Drogomyślu (województwo śląskie) zbudowany w latach 1966-1969. Por. H. N a d - r o w s k i, *Kościół naszych czasów. Dziedzictwo i perspektywy*, Kraków 2000.

⁸² H. J. S o b e c z k o, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, „Seminare” 17, 2001, s. 139.

natu i kapłaństwa”; w 1974 r. – „Obrzędy sakramentu małżeństwa”; w 1975 r. – „Obrzędy sakramentu bierzmowania”; w 1978 r. – „Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza”, „Obrzędy sakramentu chorych” oraz „Obrzędy pogrzebu”⁸³.

Sukcesem w dziele posoborowej reformy liturgicznej było również zakończenie – po wielu konsultacjach – prac nad kalendarzem liturgicznym dla diecezji polskich. Ostatecznie na wniosek biskupa Franciszka Jopa, w wyniku zawartych kompromisów, podczas 144. posiedzenia plenarnego Konferencji Episkopatu Polski obradującego w dniach 7-8 września 1974 r. w Szczecinie została zatwierdzona jego ostateczna redakcja. W tajnym głosowaniu wzięło udział 51 hierarchów, za przyjęciem nowego kalendarza liturgicznego oddano 47 głosów, przeciw – 2, głosy nieważne – 2⁸⁴.

Mimo obiektywnych trudności, przebijał umiarkowany optymizm, którego ślady odnajdujemy w omówieniu prac Komisji Liturgicznej. W protokole z 135. posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu, obradującej w dniach 21-22 marca 1973 r. zanotowano bowiem:

Prace na przekładem Liturgii Godzin i posoborowego Mszału Rzymskiego są rozpoczęte; prace nad mszałem są daleko zaawansowane. Posiadamy już polski tekst Modlitw Eucharystycznych. Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, drukuje się Lekcjonarz mszalny. Skromniejsze są osiągnięcia w niedawno rozpoczętej pracy nad przekładem brewiarza. W znacznej mierze są opracowane i dostosowane do recytacji i śpiewu psalmy. Jest przekład pewnej części lekcji historyograficznych i patrystycznych, nie mówić już o lekcjach biblijnych, które czerpane są z Biblii Tysiąclecia⁸⁵.

Liturgista ks. Helmut Jan Sobeczko podkreśla jednak, że nie unikniono wielu błędów, które przyczyniły się do spowolnienia całego procesu odnowy liturgicznej i jego wydłużenia⁸⁶. Przypomnijmy tylko,

⁸³ *Ibidem*, s. 141-142.

⁸⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 273, k. 16, Protokół 144. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Szczecin, 7-8 września 1973 r.

⁸⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 264, k. 55, Protokół 135. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 21-22 marca 1973 r.

⁸⁶ H. J. S o b e c z k o, *Prace Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 38(1985), nr 4-5, s. 309; idem, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, s. 135.

że przewodniczącemu Komisji Liturgicznej biskupowi Franciszkowi Jopowi nie udało się przekonać Konferencji Episkopatu Polski do utworzenia instytutu liturgicznego, który mógł odgrywać centralną rolę w procesie reformy⁸⁷. Również – tylko częściowo – udało się wdrożyć plan zorganizowania pięciu ośrodków roboczych dla tłumaczenia tekstów liturgicznych (Warszawa, Kraków, Lublin, Poznań, Wrocław). Powstały trzy – w Warszawie, Krakowie i Lublinie. W ramach ich działalności powołano zespoły specjalistów, które całościowo przygotowywały tłumaczenia oraz ich redakcję⁸⁸. W ten sposób przygotowano jednak tylko pierwszą z ksiąg sakramentów i sakramentaliów – w 1972 r. – „Obrzędy Chrztu dzieci”. Zadanie to wykonał ośrodek lubelski kierowany przez ks. Wacława Schenka⁸⁹. Tłumaczenia kolejnych ksiąg często nie pozbawione były improwizacji i przypadkowości, a prace zespołowe funkcjonowały na niesprecyzowanych zasadach. Innym mankamentem była zbyt długa i skomplikowana procedura ostatecznego zatwierdzenia ksiąg – zarówno ze strony Konferencji Episkopatu Polski jak i Stolicy Apostolskiej⁹⁰.

W posoborowej odnowie liturgii swój udział miał również aspekt artystyczno-architektoniczny. Dostosowanie świątyni, a w szczególności prezbiterium, do wymogów nowych obrzędów mszy św. było niekiedy sporym wyzwaniem nie tylko liturgiczno-prawnym⁹¹. W przypadku monumentalnej bazyliki katedralnej Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Pelplinie – wówczas katedry diecezji chełmińskiej – nową strefę liturgii zorganizowano na przecięciu transeptu i nawy głównej. Jeszcze w 1971 r. zaprojektowano i wzniesiono ołtarz ofiary, przy którym od 1972 r. na stałe sprawowana jest Eucharystia. Problematyka zmian w przestrzeni sakralnej kościołów była wyjątko-

⁸⁷ E. Mateja, *Rola biskupa Franciszka Jopa w dziele odnowy liturgicznej Kościoła po Vaticanum II*, [w:] *Życie posługa biskupa Franciszka Jopa (1897-1976)*. W 40. rocznicę śmierci pasterza diecezji opolskiej, red. P. Górecki, Opole 2016, s. 201.

⁸⁸ H. J. Sobeczko, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, s. 137.

⁸⁹ E. Mateja, *Rola biskupa Franciszka Jopa w dziele odnowy liturgicznej Kościoła po Vaticanum II*, s. 201.

⁹⁰ H. J. Sobeczko, *Prace Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, s. 309; idem, *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, s. 138.

⁹¹ Zob. D. Brzeziński, *Ukształtowanie i wyposażenie wnętrza kościoła w odnowionym rycie rzymski. Aspekt liturgiczno-prawny*, „Studia Płockie” 29, 2001, s. 87-99.

wo aktualna i powracano do niej jeszcze przez wiele lat. W archidiecezji warszawskiej w maju 1973 r. jej pasterz – kardynał Stefan Wyszyński – zalecał by ołtarz posoborowy miał odpowiednią formę, wielkość oraz był wykonany z materiału godnego sprawowania na nim Najświętszej Ofiary. Zwracał również uwagę by tabernakulum usytuowane było w centralnym miejscu prezbiterium bądź w specjalnej w tym celu przygotowanej kaplicy⁹².

W zakresie studiów biblijnych sporym wydarzeniem było opublikowanie w 1975 r. kompletnego, nowego tłumaczenia Pisma św. – tzw. Biblii Poznańskiej. Inicjatywa ks. Aleksiego Klawka – po jego śmierci w 1969 r. – kontynuowana była przez ks. Michała Petera (kierował redakcją ksiąg Starego Testamentu) i ks. Mariana Wolniewicza (kierował redakcją ksiąg Nowego Testamentu). Wśród tłumaczy poszczególnych ksiąg – oprócz ks. Michała Petera i ks. Mariana Wolniewicza – znaleźli się m.in.: ks. Józef Homerski, o. Augustyn Jankowski OSB, ks. Józef Kudasiewicz, ks. Jan Kanty Pytel, o. Stanisław Stańczyk CSsR, o. Damian Szojda OFM. Uwagę zwraca fakt, że mimo wykorzystania tej samej podstawy źródłowej co w Biblii Tysiąclecia uzyskano zdecydowanie lepsze efekty translatorskie. Biblia Poznańska określana jest – przez wielu biblistów – jako najbardziej wierne oryginałowi tłumaczenie polskie, ponadto wyposażona jest w najlepszy aparat naukowy, na który składają się bogate komentarze. Wydawać by się mogło, że niezaprzeczalne walory naukowe Biblii Poznańskiej spowodują jej entuzjastyczne przyjęcie przez biskupów polskich. Tymczasem na kartach protokołu Rady Głównej Episkopatu Polski z 22 stycznia 1974 r. odnajdujemy wątpliwości: [...] *czy wobec tego, że została wydana Biblia Tysiąclecia mnożyć wydawnictwa, które pod inną nazwą powtarzają to samo*⁹³. Dopiero wyjaśnienia arcybiskupa Baraniaka obrazujące wysiłek wielu znakomitych biblistów oraz skalę prac redakcyjno-translacyjnych pozwoliły zaakceptować jej druk⁹⁴.

Innym znaczącym wydarzeniem w zakresie translatorstwa biblijnego był przekład psalmów dokonany przez Marka Skwarnickiego. W grudniu 1974 r. tłumaczenie trafiło do rąk kardynała Stefana Wyszyń-

⁹² G. Bereszyński, *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, Warszawa 2000, s. 124-125.

⁹³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 29, k. 27, Protokół Rady Głównej, Warszawa, 22 stycznia 1974 r.

⁹⁴ *Ibidem*.

skiego⁹⁵, a w styczniu 1975 r. zostało zatwierdzone przez Konferencję Episkopatu Polski⁹⁶. Efekt trzech lat pracy poety i prozaika, związanego ze środowiskiem krakowskiego „Tygodnika Powszechnego”, ostatecznie ukazał się w 1976 r. Podkreślić w tym miejscu należy, że psalterz Marka Skwarnickiego przygotowany został specjalnie na potrzeby Liturgii Godzin. *Notabene* była to jedyna księga, której spolszczenie odłożono do czasu wydrukowania I tomu. Uchwałę o wprowadzeniu języka polskiego do Liturgii Godzin Konferencja Episkopatu Polski przyjęła dopiero 5-6 września 1972 r., a więc ponad dwa lata po decyzji o całkowitym spolszczeniu liturgii mszalnej⁹⁷.

3.3. Praktyczna realizacja idei synodalności

Z dużym rozmachem w latach siedemdziesiątych XX w. urzeczywistniała się – wyrosła z nauki Soboru Watykańskiego II – idea synodalności. W skali Kościoła powszechnego realizowana była ona poprzez instytucję Synodu Biskupów⁹⁸, a w wymiarze Kościołów partykularnych – poprzez synody poszczególnych diecezji bądź prowincji⁹⁹. W krótkim analizowanym okresie w Polsce obradowały aż cztery synody diecezjalne, piąty był nieukończony, a szósty i siódmy znajdowały się we wczesnej fazie przygotowawczej. W kolejności chronologicznej powoływania pierwszych komisji synodalnych oraz otwarcia samych synodów były to: 1) III Synod Warszawski (12 lutego 1971 r.

⁹⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 30, k. 10, Protokół Rady Głównej, Warszawa, 14 stycznia 1975 r.

⁹⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 275, k. 54-55, Protokół 146. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 15-16 stycznia 1975 r.

⁹⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 261, k. 60-61, Protokół 132. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Poznań, 5-6 września 1972 r.

⁹⁸ Zob. J. D y d u c h, *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Kościołowi powszechnemu: udział w pracach Kurii Rzymskiej i Synodów Biskupich*, Kraków 1998.

⁹⁹ T. P i e r o n e k, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, [w:] *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 1984, s. 389-413; J. D y d u c h, *Synod diecezjalny – narzędziem odnowy Kościoła partykularnego*, „Prawo Kanoniczne” 40 (1997), nr 3-4, s. 23-36; W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Roczniki Nauk Prawnych” VIII 1998, s. 239-261; J. G r ę ź l i k o w s k i, *Instytucja synodu diecezjalnego w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Studia Włocławskie” 4, 2001, s. 107-126.

i 10 maja 1973 r.)¹⁰⁰; 2) Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej (8 maja 1971 r. i 8 maja 1972 r.)¹⁰¹; 3) I Synod Katowicki (6 stycznia 1972 r. i 14 grudnia 1974 r.)¹⁰²; 4) II Synod Gdański (19 kwietnia 1972 r. i 25 września 1973 r.)¹⁰³; 5) II Synod Częstochowski (8 stycznia 1976 r. i 7 czerwca 1976 r.)¹⁰⁴; 6) II Synod Lubelski (25 listopada 1975 r. i 21 czerwca 1980 r.); 7) II Synod Gnieźnieński (29 marca 1978 r. i 21 maja 1980 r.).

Jak twierdzi biskup Tadeusz Pieronek synody te generalnie nie miały charakteru pastoralnego, gdyż czynny udział świeckich rozumiany jako pełne uczestnictwo w pracach komisji był wielką rzadkością. Wyjątkiem były natomiast Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej oraz I Synod Katowicki, które wyróżniały się zaangażowaniem świeckich, otwartością, wachlarzem zaprezentowanych problemów oraz nowoczesnym ujęciem kwestii eklesjalnych¹⁰⁵.

III Synod Warszawski w znacznej mierze aplikował nauczanie Soboru Watykańskiego II. Podczas obrad 9 sesji plenarnych: 10 i 16 maja 1973 r.; 7 czerwca 1973 r.; 27 września 1973 r.; 10, 16 i 30 października 1973 r.; 15 listopada 1973 r. i 28 grudnia 1973 r. podjął uchwały dotyczące zadań kapłanów, zakonników i świeckich. Co prawda laikat uczestniczył tylko w wymiarze symbolicznym (8 świeckich uczestniczyło w pracach komisji synodalnych, a 18 otrzymało mandat uczestników sesji uroczystych i zwyczajnych oraz innych obrad synodu), to jednak ostatnia VII część statutów synodalnych zatytułowana:

¹⁰⁰ Zob. G. Bereszyński, *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, s. 135-143.

¹⁰¹ J. Marecki, *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014, s. 609-635.

¹⁰² H. Bednorz, *Synod katowicki a inne synody współczesne*, „Znak” 1973, nr 2, s. 153-169; H. Bednorz, J. Walisko, *Posługa katolików świeckich w świetle uchwał I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice 1981; *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice-Rzym 1976; A. Paliń, *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, Katowice 2011, s. 88-105.

¹⁰³ *Statuty II Synodu Gdańskiego*, Gdańsk-Oliwa 1976.

¹⁰⁴ *Drugi Synod Diecezji Częstochowskiej. Chrystus światłem, Maryja wzorem*, Częstochowa 1987.

¹⁰⁵ T. Pieronek, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, [w:] *Służyc prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, s. 402.

„Posłannictwo katolików świeckich” obejmowała aż 46 szczegółowych postanowień, w tym polecenie powołania Parafialnych Rad Duszpasterskich. Przywołajmy tytuły uchwał, gdyż dobrze ilustrują one szeroką tematykę synodu wyrosłą z nauczania soborowego. Były to: „Droga odnowy soborowej”; „Wspólnota Ludu Bożego w diecezji i parafii”; „Przekazywanie prawdy Bożej”; „Życie liturgiczne”; „Życie i posługa kapłanów”; „Instytuty zakonne i świeckie”. Tak bogata tematyka – uwzględniająca specyfikę Kościoła lokalnego – pozwoliła rozstrzygnąć na nowo wiele podstawowych zagadnień duszpasterskich. Ksiądz Grzegorz Bereszyński wskazuje wśród nich m. in.: zdefiniowanie diecezji i parafii jako wspólnoty miłości; reorganizację diecezjalnych struktur oraz urzędów kurialnych i terenowych w duchu pomocniczości i służebności; reorganizację seminarium duchownego; dowartościowanie laikatu oraz powszechne powołanie do świętości i apostołstwa¹⁰⁶.

Jak już wspomniano przełomowy charakter – dla Kościoła w Polsce – miał Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej z lat 1972-1979¹⁰⁷. W ciągu siedmiu lat odbył on 14 zebrań plenarnych: 8 maja 1972 r.; 8 maja 1973 r.; 8 maja 1974 r.; 8 maja 1975 r.; 8 maja 1976 r.; 7 maja 1977 r.; 3 grudnia 1977 r.; 8 maja 1978 r.; 14 października 1978 r.; 16 grudnia 1978 r.; 3 marca 1979 r.; 8 maja 1979 r.; 8 czerwca 1979 r. W dniu 8 maja 1979 r. – w święto św. Stanisława ze Szczepanowa, biskupa i męczennika – następca kardynała Karola Wojtyły arcybiskup Franciszek Macharski dokonał promulgacji uchwał synodalnych¹⁰⁸. Całość dokumentów końcowych podzielona została na trzy części, które odpowiadają uczestnictwu całego Ludu Bożego w potrójnym posłannictwie Jezusa Chrystusa (*tria munera Christi*): prorocko-nauczycielskim, kapłańskim i królewsko-pasterskim¹⁰⁹. Część I podejmuje następujące tematy: głoszenie Słowa Bożego, przekaz

¹⁰⁶ G. Bereszyński, *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, s. 139.

¹⁰⁷ *Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Kraków 2005.

¹⁰⁸ W. Góralski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, s. 250.

¹⁰⁹ J. Marecki, *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, s. 626.

i rozwój wiary w rodzinie, katechizacja, rola teologii, posługa instytucji zakonnych, działalność misyjna¹¹⁰. W części II omówione zostały sakramenty i zagadnienie poświęcenia czasu¹¹¹. Ostatnia – III część – poświęcona została rodzinie, dzieciom, młodzieży, apostołstwu miłości, odpowiedzialności chrześcijan za budowę i odnowienie świata, ewangelizację kultury i przez kulturę, pracy zawodowej¹¹². Efektem końcowym było również postanowienie o powołaniu we wszystkich parafiach Duszpasterskich Rad Parafialnych, a w archidiecezji Duszpasterskiej Rady Archidiecezjalnej. Potwierdzono ponadto rolę Rady Kapłańskiej¹¹³.

Dużą rolę w pracach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej odegrali świeccy. Skala ich zaangażowania była nieporównywalna z żadnym wcześniej zwoływanym synodem. Celem metropolity krakowskiego było nie tylko uaktywnienie jak największej liczby świeckich, ale związanie ich – we wspólnym dziele – z kapłanami. Jednocześnie prace synodalne były czasem odkrywania, pogłębiania i studiowania dokumentów Soboru Watykańskiego II, które – obok Ewangelii – stały się drugim najważniejszym odniesieniem dla Kościoła krakowskiego. Podczas XXX posiedzenia Komisji Głównej Synodu kardynał Karol Wojtyła stwierdził:

Chcemy poprzez ten Synod nie tylko zainteresować Soborem szerokie kręgi duchowieństwa i społeczeństwa katolickiego, stworzyć tę świadomość, że Sobór zstępuje, staje się ich własnością, ale przez Synod Pastoralny doprowadzić do pewnych końcowych uchwał, do dokumentów, które będą uchwałami, które będą określały rzeczywistość Kościoła Krakowskiego, i które będą ukierunkowywały życie tego Kościoła Krakowskiego na przyszłość. [...]

Synod nie może rozminąć się z tą całą problematyką; musi ją podjąć. W przeciwnym razie nie będzie też dobrym synodem ad intra.

¹¹⁰ J. D y d u c h, *Posługa prorocko-nauczycielska w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, [w:] *Synod krakowski odczytany na nowo*, s. 63.

¹¹¹ J. S z k o d o ń, *Posługa kapłańska Ludu Bożego w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej*, [w:] *Synod krakowski odczytany na nowo*, s. 33.

¹¹² J. A b r a h a m o w i c z, *Posługa królewsko-pasterska w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, [w:] *Synod krakowski odczytany na nowo*, s. 82.

¹¹³ T. P i e r o n e k, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, [w:] *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, s. 409.

*Zresztą na tym polegał specjalny geniusz Soboru Watykańskiego II; on był dlatego tak dobrym Soborem ad intra, ponieważ był i chciał być bardzo ad extra: pokazać Kościół w świecie, pokazać ten świat – nie bać się tych kontrastów, nie bać się tej konfrontacji, tylko ją przeświećlać. To się także odnosi do naszego Synodu, zwłaszcza, że go tak sytuujemy na przedłużeniu Soboru i chcielibyśmy, żeby miał podobnie, jak Sobór, znaczenie dla naszego lokalnego Kościoła*¹¹⁴.

Zbliżenie z laikatem stało się możliwe dzięki powołaniu Synodalnych Zespołów Studyjnych, które były najważniejszym i podstawowym miejscem pracy synodu¹¹⁵. Już po pierwszym roku prac synodalnych działało 325 zespołów, natomiast w trzecim roku ich liczba wzrosła do 494¹¹⁶, przy czym do udziału w pracach Synodalnych Zespołów Studyjnych często włączały się grupy oazowe, zespoły charytatywne, grupy duszpasterstwa stanowego i zawodowego. Charakter i skład osobowy zespołów sprawiał, że wykonywały one wiele funkcji. Wskażmy kilka z nich: samokształceniowa, samowychowawcza, konsultacyjna, opiniodawcza, informacyjna¹¹⁷. Tempo prac synodu nie pozwalało na zapoznanie się – w ramach prac Synodalnych Zespołów Studyjnych – ze wszystkimi projektami dokumentów synodalnych dlatego przyjęto zasadę wyboru tych, które najbardziej interesują wszystkich członków zespołu i na których temat będą mogli się wypowiedzieć. W późniejszym czasie przyjęto jeszcze jedno nowatorskie rozwiązanie – specjalną akcję tzw. niedziel synodalnych. Polegała ona na zapoznawaniu wiernych w parafiach raz w miesiącu z tematyką jednego z projektowanych dokumentów synodalnych.¹¹⁸ Następnie zachęcano wiernych do pisemnej wypowiedzi na temat przedstawionej problematyki. W ten sposób w Kościele krakowskim urzeczywistniano nie tylko idee synodalności, ale przede wszystkim soborową

¹¹⁴ *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, t. 2: *Dokumentacja*, Kraków 1985, s. 143-144, 151-152.

¹¹⁵ J. Marecki, *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, s. 616, 621-622.

¹¹⁶ K. Górny, *Działalność Synodalnych Zespołów Studyjnych*, [w:] *Synod krakowski odczytany na nowo*, s. 29.

¹¹⁷ T. Piernek, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, [w:] *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, s. 407.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 408.

wizję Kościoła opartą na awansie, aktywizacji, współuczestnictwie i współodpowiedzialności świeckich.

Zwołany przez biskupa Herberta Bednorza I Synod Katowicki obradował podczas 6 sesji synodalnych, które miały miejsce w dniach: 14-15 grudnia 1974 r.; 21-22 grudnia 1974 r.; 25-26 stycznia 1975 r.; 1-2 lutego 1975 r.; 5-6 kwietnia 1975 r.; 12-13 kwietnia 1975 r.; 31 maja -1 czerwca 1975 r.; 7-8 czerwca 1975 r.; 27-28 września 1975 r.; 4-5 października 1975 r.; 8-9 października 1975 r. oraz 15 listopada 1975 r.¹¹⁹ Szeroką bazę konsultacyjną i opiniodawczą synodu tworzyły Parafialne Rady Duszpasterskie oraz Dekanalne Rady Duszpasterskie. Szczególną rolę w obradach odegrali świeccy, którzy stanowili 1/3 wszystkich członków synodu (60 na 180 uczestników)¹²⁰. Treści synodu zamknięte zostały w trzech częściach: „Wiara i jej przekaz w Kościele Katowickim”; „Kult i modlitwa w Kościele Katowickim”; „Życie i działalność duszpasterska w Kościele Katowickim”. Natomiast osobne rozdziały uchwał końcowych poświęcono środkiem społecznego przekazu, apostołstwu świeckich oraz ekumenizmowi¹²¹.

II Synod Gdański obradował podczas 4 sesji, które miały miejsce: 25 września 1973 r.; 26 października 1973 r.; 27 listopada 1973 r. i 20 grudnia 1973 r. Świecy pełnili wyłącznie role audytorów, mimo że w dekreście zwołującym podkreślono znaczący udział laikatu w przygotowaniach statutów synodalnych. Całość dokumentacji podzielona została na schematy (odpowiadające rozdziałom), które składały się z 688 punktów oraz 50 aneksów¹²². Schemat I dotyczył spraw związanych z funkcjonowaniem duchowieństwa diecezjalnego, II – życia zakonnego. Świeckim poświęcono schemat III. Kolejne schematy omawiały tematykę: IV – przepowiadania Słowa Bożego; V – wychowania chrześcijańskiego; VI – życia liturgicznego i sakramentów; VII – duszpasterstwa. Natomiast schemat VIII – dotyczący struktur duszpasterskich zalecał ustanowienie Rady Kapłańskiej, Rady Duszpasterskiej

¹¹⁹ W. Góral ski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, s. 248.

¹²⁰ H. Bednorz, *Pierwszy synod diecezji katowickiej*, „Znak” 28 (1976), nr 7, s. 922.

¹²¹ W. Góral ski, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, s. 249.

¹²² T. Pieronek, *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, [w:] *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, s. 399.

oraz Duszpasterskich Rad Parafialnych¹²³. W strukturze dokumentów widać więc wyraźnie odzwierciedlenie głównych tematów poruszanych w nauczaniu Soboru Watykańskiego II.

7 i 14 czerwca 1976 r. odbyły się dwie z spośród trzech sesji II Synodu Częstochowskiego. Hasłem przewodnim, zaproponowanym przez biskupa Stefana Barełę, były słowa: „Chrystus światłem, Maryja wzorem”. Pierwsza sesja synodalna poświęcona była powołaniu chrześcijańskiemu i głoszeniu Ewangelii, z kolei druga kultowi Bożemu w Kościele częstochowskim oraz powołaniu świeckich. Ostatecznie synod ten rozciągnięty w czasie na przestrzeni 14 lat, obradował z przerwą aż do 1989 r.¹²⁴.

3.4. Osiągnięcia ruchu ekumenicznego

W dekadzie lat siedemdziesiątych XX w. nastąpiła wyraźna intensyfikacja działań ekumenicznych. 17 stycznia 1971 r. po raz pierwszy w nabożeństwie ekumenicznym, sprawowanym przez ówczesnego przewodniczącego Komisji do spraw Ekumenizmu Episkopatu Polski biskupa Władysława Miziołka, wzięli udział przedstawiciele innych Kościołów i wspólnot eklezjalnych. Tydzień Modlitw o Jedność w 1971 r. był więc przełomem w relacjach pomiędzy Kościołem katolickim a Polską Radą Ekumeniczną. Co więcej 29 września 1971 r. Komisja do spraw Ekumenizmu Episkopatu Polski skierowała pismo do Polskiej Rady Ekumenicznej z propozycją nawiązania oficjalnych stosunków¹²⁵. Pozytywna odpowiedź na to pismo nadeszła dopiero po kilku latach – 17 stycznia 1974 r.¹²⁶.

Polska Rada Ekumeniczna wyznaczyła na swoich przedstawicieli do rozmów ze stroną katolicką: ks. prof. Witolda Benedyktowicza, naczelnego superintendenta Kościoła Metodystycznego w Polsce; ks. Ryszarda Trenklera, seniora Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce i ks. Jana Anchimiuka z Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, późniejszego arcybiskupa Jeremiasza. Do reprezentowania Kościoła katolickiego Komisja do spraw Ekumenizmu

¹²³ W. G ó r a l s k i, *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, s. 245-246.

¹²⁴ *Ibidem*, s. 254.

¹²⁵ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, s. 33.

¹²⁶ *Ibidem*, s. 34-35.

11 lutego 1974 r. skierowała: biskupa Henryka Gulbinowicza, o. Aleksandra Hauke-Ligowskiego OP, ks. Władysława Hładowskiego oraz o. Stanisława Celestyna Napiórkowskiego OFMConv.¹²⁷.

Pierwsze spotkanie Komisji Mieszanej Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji do spraw Ekumenizmu Episkopatu Polski odbyło się 22 maja 1974 r.¹²⁸. Już wówczas ustalono katalog najważniejszych zagadnień, które miały być przedmiotem rozmów. Przywołajmy je by zilustrować ogrom zadań jakie stawiała przed sobą Komisja Mieszana. Były to: 1) trwale ukonstytuowanie Komisji Mieszanej; 2) zbadanie możliwości wydania ekumenicznego przekładu Pisma św. w języku polskim; 3) wspólne organizowanie Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan; 4) dokończenie rozpoczętego dialogu o Chrzcie św.; 5) sposoby postępowania w sprawie małżeństw mieszanych; 6) obopólna wymiana zagranicznych gości odwiedzających obie strony; 7) dopracowanie spraw liturgicznych dotyczących różnych Kościołów (m.in. kwestia wspólnego „Wierzę w Boga”); 8) naukowe kontakty ekumeniczne między uczelniami; 9) wpływanie na społeczeństwo w duchu miłości międzywyznaniowej; 10) współpraca w zakresie wspólnego używania świątyń oraz troska o braterskie rozwiązywanie sporów o budynki sakralne; 11) analizowanie kwestii historycznych, które rzutują na współczesność¹²⁹.

W praktyce jednak oprócz rozmów przygotowujących coroczny Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan, w latach 1972-1978, szczególnie duże znaczenie miał dialog doktrynalny mający doprowadzić do wzajemnego uznania ważności chrztu św. oraz małżeństw o różnej przynależności konfesyjnej. W tym celu m. in. 7 grudnia 1977 r. powołana została do życia Podkomisja do spraw Dialogu Doktrynalnego, która zajęła się rozmowami z poszczególnymi Kościołami zrzeszonymi w PRE¹³⁰.

Wśród różnorodnych działań ekumenicznych nie można pominąć także inicjatywy, która wyszła ze środowiska kleryków wyższych seminariów duchownych. Pierwsze sympozjum ekumeniczne „zorga-

¹²⁷ L. B a l t e r, *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, [w:] *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, red. P. Jaskóła, Opole 2000, s. 114.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 34.

¹²⁹ L. B a l t e r, *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, [w:] *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, s. 115.

¹³⁰ *Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, s. 34-35.

nizowane przez alumnów dla alumnów” odbyło się w Poznaniu w dniach 9-11 grudnia 1976 r.¹³¹.

Szczególną rolę w procesie recepcji nauczania Soboru Watykańskiego II o ekumenizmie odegrał biskup katowicki Herbert Bednorz. Zwołany przez niego i obradujący w latach 1974-1975 I Synod Diecezji Katowickiej przyjął – pionierski w skali Kościoła polskiego – dokument „Ekumenizm w Kościele Katowickim”. Dokument, składający się z sześciu rozdziałów, podejmował problemy współpracy w dziedzinie ewangelizacji, kultury, służby bliźnim. Wiele uwagi poświęcono małżeństwom mieszanym, wszak diecezja katowicka obejmowała tereny Śląska Cieszyńskiego zamieszkałe przez ewangelików wyznania augsburskiego¹³². Dokument synodalny wymieniał także etapy formacji pojednania ekumenicznego oraz konkretne płaszczyzny i formy współpracy. Biskup katowicki odnosząc się do wspomnianego dokumentu złożył następujące świadectwo:

Już teraz zaczynamy go realizować nawiązując do ekumenicznych poczynań realizowanych w diecezji na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. Zapraszamy przy tym do czynnego udziału naszych ewangelików. Dotychczasowe efekty ekumeniczne mogłyby być większe i lepsze, ale dzięki nim już i tak coś bardzo ważnego zostało osiągnięte na Śląsku Cieszyńskim, gdzie ludność jest mieszana: katolicka i ewangelicka. Znikały tam bowiem wszelkiego rodzaju walki i zmagania wyznaniowe, w których dawniej niejeden raz wyladowała się złość i wzajemna nienawiść. Tego już nie ma! Za to coraz więcej jest miłości, wzajemnego zrozumienia i współpracy między katolikami i ewangelikami, ale daleko jeszcze jest do jedności we wierze¹³³.

Również postawę pasterza Kościoła katowickiego można określić jako modelową – posoborowego biskupa otwartego nie tylko na potrzeby własnych diecezjan, ale gotowego do współpracy na rzecz jedności chrześcijan i dawania świadectwa o Chrystusie – Głowie Kościoła. W latach 1968-1985 napisał 15 specjalnych listów z okazji Tygodnia Modlitw o Jedności. W 1973 r. list poświęcony był znacze-

¹³¹ L. B a l t e r, *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, [w:] *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, s. 119.

¹³² A. P a l i o n, *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, s. 97.

¹³³ H. B e d n o r z, *Pierwszy synod diecezji katowickiej*, „Znak” 28 (1976), nr 7, s. 931-932.

niu modlitwy w ruchu ekumenicznym, z kolei w 1977 r. – nadziei, która zawieść nie może¹³⁴.

Obecność na Soborze Watykańskim II obserwatorów – gości oraz członków oficjalnych delegacji bratnich Kościołów chrześcijańskich – zachęcała by zaprosić również do Polski wybitnych przedstawicieli siostrzanych Kościołów. Duże znaczenie dla Kościoła w Polsce miały wizyty brata Rogera Schütza, założyciela wspólnoty ekumenicznej z Taizé. W diecezji katowickiej gościł on w 1973 i 1975 r., uczestnicząc w pielgrzymce stanowej mężczyzn do sanktuarium w Piekarach Śląskich¹³⁵. Ponadto w 1973 r. brat Roger uczestniczył w spotkaniu z klerykami Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach¹³⁶.

Zwieńczeniem starań ekumenicznych tego okresu była wizyta wielkiego kaznodziei baptystów Billy Grahama w dniach 6-16 października 1978 r. Wobec braku zgody na udostępnienie mu stadionów i hall wystawienniczych przez władze komunistyczne, został zaproszony przez biskupów do głoszenia Dobrej Nowiny w świątyniach katolickich. W Katowicach w spotkaniu, które odbyło się w katedrze Chrystusa Króla w obecności biskupa katowickiego Herberta Bednorza, wzięło udział 12 tysięcy osób. Kolejne spotkania odbyły się w Poznaniu – w kościele Matki Bożej Różańcowej oo. dominikanów i w Krakowie – w kolegiacie św. Anny¹³⁷.

3.5. Przystosowana odnowa życia zakonnego

Soborowy Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego „*Perfectae caritatis*” zapowiadał głęboką reformę zakonów, w szczególności organizacji i zasad funkcjonowania wspólnot zakonnych¹³⁸. Dawał też wskazania wedle jakich kryteriów praktycznych należało przeprowadzać odnowę: 1) usunąć przestarzałe formy i obyczaje; 2) przebudować sposób rządzenia w instytutach; 3) wciągnąć do współpracy

¹³⁴ A. Pali on, *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, s. 105-127.

¹³⁵ K. Banaś, *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947-1989)*, s. 268-269.

¹³⁶ A. Pali on, *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, s. 82-83.

¹³⁷ L. Balter, *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, [w:] *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, s. 118.

¹³⁸ P. Jamioł, *Odnowa życia zakonnego w świetle Soboru Watykańskiego II i w nauczaniu magisterium Kościoła*, „*Polonia Sacra*” XVI (XXXIV) 2012, nr 31 (75), s. 59-72.

wszystkich członków wspólnot zakonnych¹³⁹. Zmiany obejmowały ważną, a nade wszystko liczebną część Kościoła w Polsce. W 1975 r. w 2 tysiącach 763 domach zakonnych żyło 25 tysięcy 781 zakonnic¹⁴⁰. Z kolei zakony męskie posiadały w 1970 r. 462 domy zakonne, w 1980 r. – 610. Zamieszkiwało je w 1970 r. – 7 tysięcy 740 zakonników, w 1972 r. – 7 tysięcy 847 zakonników, w 1974 r. – 7 tysięcy 927 zakonników, w 1976 r. – 7 tysięcy 768 zakonników, w 1978 r. – 8 tysięcy 797 zakonników, w 1980 r. – 9 tysięcy 277 zakonników¹⁴¹. O ogromnej sile oddziaływania duszpasterskiego zakonów męskich świadczy fakt, że w 1971 r. aż 24,7% ogółu duchowieństwa katolickiego stanowili księża zakonni, w 1978 r. – 21,0%¹⁴².

W referacie wygłoszonym, podczas zebrania plenarnego Konferencji Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich w dniu 10 maja 1977 r., ojciec Mariusz Paczowski OFMConv. zwracał uwagę, że proces recepcji uchwał soborowych w zgromadzeniach zakonnych w Polsce obejmuje wiele nowych elementów. Pierwszy z nich to zmiany w teologii życia zakonnego, wyrażające się m. in. w nowym rozumieniu ślubów zakonnych. Drugi to wprowadzenie do zarządzania zakonami zasady kolegialności oraz swoistej demokratyzacji życia wspólnotowego, bowiem:

*Przepisy zakonne w szczegółowych zastosowaniach mają połączyć harmonijnie autorytet przełożonych, wpływ podwładnych na wspólne sprawy i troski ogółu zakonników o dobro duchowe, apostołstwo i dobro materiale wspólnoty zakonnej*¹⁴³.

¹³⁹ Zob. interesujące uwagi w artykule A. Mirek, *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Zgromadzeniu Służebnic Jezusa w Eucharystii na terenach Związku Sowieckiego, czyli o odnowie soborowej w warunkach państwa totalitarnego*, [w:] *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917-1990)*, t. 2, red. M. Krzysztowski, J. Wołczański, Rzeszów-Lwów 2017, s. 211-222.

¹⁴⁰ A. Mirek, *Atlas żeńskiego ruchu zakonnego na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Lublin 2007, s. 70.

¹⁴¹ D. Zamiatąła, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989*, t. 1: *Problematyka organizacyjno-personalna*, Kielce 2009, s. 40 i 701.

¹⁴² *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik Statystyczny*, s. 154.

¹⁴³ M. Paczowski, *Recepcja nowych Konstytucji i jej rzutowanie na formację ustawiczną*, Konferencja Plenarna KWPZM, Warszawa, 10 V 1977 r., [w:] <http://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/referaty-konferencje-artykuly/formacja/formacja-permanentna/paczoski-mariusz-paczoski-ofmconv-recepcja-nowych-konstytucji-rzutowanie-formacje-ustawiczna-71055/>, [dostęp: 9 I 2018 r.]

Trzecim elementem jest większe powiązanie, a nawet uzależnienie od władzy biskupa ordynariusza miejsca, co wynika z pełniejszego włączenia zakonów w apostołstwo lokalnego Kościoła (duszpasterstwo parafialne, duszpasterstwo akademickie, misje). Czwarty element dotyczy złagodzenia przepisów klauzury, co jest konsekwencją rozszerzenia udziału zakonów w apostołstwie zewnętrznym.

W dalszej części swego wystąpienia franciszkanin konwentualny stwierdził, że przystosowana odnowa życia zakonnego napotyka jednocześnie wiele trudności, wśród których na pierwszy plan wysuwała się niska znajomość dokumentów Soboru Watykańskiego II, następnie brak znajomości teologii życia zakonnego i brak znajomości podstawowych dokumentów Kościoła odnoszących się do charyzmatu życia zakonnego, spłycony autorytet prawa (zmiennosc i płynność sformułowań), ogólnikowosc sformułowań zawartych w konstytucjach zakonnych, brak konkretyzacji zobowiązań. Wskazywał również środki dzięki którym zgromadzenia mogły lepiej i skuteczniej realizować naukę Vaticanum II. Zalecał więc by – wobec oczywistych przeszkód – podjąć następujące działania: 1) próbować zjednać życzliwość dla nowego ustawodawstwa; 2) zapoznać gruntownie zakonników z podstawowymi dokumentami Kościoła o życiu zakonnym; 3) podczas formacji ustawicznej zachować integrację oddziaływania, opartą na pogłębieniu ducha modlitwy, poznaniu założyciela, tradycji zakonnej i pogłębieniu świadomości przełożonych; 4) podczas formacji podstawowej zwrócić uwagę młodych zakonników na fakt, że przyjęcie święceń nie może być rozumiane przez nich jako próg, granica formacji, ale tylko pewnym etapem ciągłego procesu; 5) w formacji ustawicznej stawać odpowiednie środki w zależności od grupy wiekowej zakonników, przy czym szczególną uwagę poświęcić średniemu pokoleniu zakonników spośród którego wywodzą się przełożeni zakonni, pomocą miały być rekolekcje poświęcone wyłącznie konstytucjom zakonnym skierowane do poszczególnych grup wiekowych¹⁴⁴.

Przywołując konkretny przykład – jako egzemplifikację procesu odnowy wśród polskich żeńskich zgromadzeń zakonnych – przytoczymy świadectwo siostry Beniaminy Kulazińskiej CSP. Zakonnica zauważa, że praca nad odnową życia zakonnego w Zgromadzeniu Sióstr Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa, oparta na wspomnianych wcze-

¹⁴⁴ *Ibidem*.

ściej wytycznych, przebiegała w sposób uporządkowany i roztropny. Sam proces odnowy przebiegał poprzez trzy kapituły, które obradowały w 1969 r., w 1975 r. i w 1981 r. Dokonano wówczas rewizji całego ustawodawstwa zgromadzenia pasjonistek. W 1970 r. przyjęto tekst konstytucji i statutów *ad experimentum*, którego ostateczne zatwierdzenie nastąpiło dopiero w 1983 r.¹⁴⁵

Dla procesu odnowy życia zakonnego zakonów kontemplacyjnych szczególnie istotne znaczenie miała reforma liturgiczna, której punktem zwrotnym w Polsce była 1. Niedziela Adwentu 1970 r. Dokonano wówczas całkowitego spolszczenia obrzędów mszy św. Wprowadzenie języka polskiego do liturgii wymogło zrównanie funkcjonujących dotąd dwóch chórów – pierwszego, który modlił się po łacinie oraz drugiego, który modlił się po polsku. Obie wspólnoty mające dotąd odmienne zakresy obowiązków i uprawnień zostały złączone. W przypadku zakonów kontemplacyjnych oznaczało, że każda mniszka składająca profesję zakonną ma takie same zobowiązania i uprawnienia wobec wspólnoty zakonnej. Zmiany dotyczyły także klauzury. Ponadto soborowy Dekret „*Perfectae caritatis*” wprowadził dla klasztorów klauzury nową możliwość: obok dotychczas istniejącej ścisłej klauzury papieskiej – drugi rodzaj klauzury, zachowywanej według przepisów konstytucji. Ułatwiała to mniszkom wykonywanie pewnych zewnętrznych dzieł apostołstwa, które w kontekście funkcjonowania zakonów w systemie totalitarnym często zapewniało podstawową egzystencję wspólnoty. I tak za radą kardynała Stefana Wyszyńskiego, łowickie bernardynki w latach siedemdziesiątych XX w. podjęły decyzję przejścia na klauzurę konstytucyjną¹⁴⁶. W ich przypadku pozwoliło to na prowadzenie pracowni haftu artystycznego oraz introliigatorni. Z kolei siostra Małgorzata Borkowska OSB podkreśla, że dokonując reformy prawa zakonnego związanego z klauzurą:

Zrezygnowano przy tym, i to jest zgodne z duchem naszej epoki, od mnożenia szczegółowych przepisów, odsyłając kwestie życia codzien-

¹⁴⁵ B. K u l a z i ń s k a, *Aggiornamento zakonów żeńskich w Kościele w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II*, „*Studia Płockie*”, 34:2006, s. 117-118.

¹⁴⁶ Zob. A. E. K ę d r a c k a, *Łowickie bernardynki*, Łowicz 2005. Obecnie Stolica Apostolska zatwierdziła ten rodzaj klauzury dla sześciu klasztorów bernardynek w Polsce (Brzeziny, Chęciny, Łódź, Łowicz, Święta Katarzyna, Warta). Natomiast trzy klasztory (Kraków, Wieluń, Zakliczyn) pozostały przy klauzurze papieskiej.

nego do dziedziny miejscowych zwyczajów i bieżących rozstrzygnięć porządkowych¹⁴⁷.

U podstaw odnowy życia zakonnego Zgromadzenia Sióstr św. Marii Magdaleny od Pokuty leżały życie wedle rad ewangelicznych oraz pełne przyjęcie nauczania soborowego. Zgromadzenie to znajdowało się w wyjątkowo trudnej sytuacji materialnej dlatego jeszcze w 1960 r. Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński ustanowił Komisarza Generalnego Zakonu, który miał za zadanie unormować życie wspólnotowe. Mimo wielu problemów bytowych udało się częściowo zachować kontemplacyjny charakter zgromadzenia i w 1971 r. magdalenki uzyskały zgodę na całodzienną adorację Najświętszego Sakramentu we wszystkie piątki roku. Tym samym w praktyce życia codziennego – zgodnie z nauczaniem soborowym – siostry akcentowały powrót do charyzmatów sięgających początków wspólnoty, jej źródeł i pierwotnego ducha¹⁴⁸. Jednocześnie to dzieła zewnętrzne oraz tworzenie nowych placówek o charakterze apostołskim – 1973 r. powstał dom zgromadzenia w Łozinie, a w 1974 r. w Jeleniej Górze – spowodowało gwałtowny wzrost liczebny zgromadzenia i jego trwałą odnowę. W 1970 r. na obszarze Polski pracowało 8 sióstr, w tym 3 po ślubach wieczystych; w 1975 r. – 25 sióstr, w tym 13 po ślubach wieczystych; w 1980 r. – 35 sióstr, w tym 19 po ślubach wieczystych. Usamodzielnienie formacyjno-organizacyjne i materialne zgromadzenia pozwoliło w następnych latach zainicjować kolejny etap odnowy życia zakonnego – proces tworzenia ustawodawstwa opartego na soborowych wskazaniach¹⁴⁹.

3.6. Odnowa katolickiego szkolnictwa wyższego oraz formacji seminaryjnej alumnów

Soborowy Dekret o formacji kapłańskiej „*Optatam totius*” zalecał przeprowadzenie reformy studiów kościelnych, natomiast Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „*Gravissimum educationis*” rozwój

¹⁴⁷ M. B o r k o w s k a, *Odnowa soborowa widziana oczyma benedyktyнки*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. B i a ł k o w s k i, Toruń 2013, s. 295.

¹⁴⁸ A. A d a m s k i, *Fenomen odrodzenia w Polsce Sióstr Magdalenek od Pokuty jako przykład przystosowanej do współczesności odnowy życia zakonnego*, „*Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*”, r. VIII, 2009, nr 1 (14), s. 18.

¹⁴⁹ *Ibidem*, s. 19-21.

uniwersytetów i fakultetów teologicznych. W Polsce problematyka ta wymagała szczególnego uporządkowania, uregulowania i ujednoczenia prawa-kanonicznego, choćby z uwagi na specyficzny system kształcenia teologicznego. W tym czasie kształcenie – na poziomie uznanych przez władze państwowe studiów wyższych – odbywało się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Rangę akademicką – na prawach kościelnych – posiadały jednakowoż jeszcze co najmniej cztery instytucje kościelne: Wydział Teologiczny w Krakowie (potwierdzony w 1959 r. w ramach struktur Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Krakowie), Akademickie Studium Teologii Katolickiej w Warszawie (utworzone w 1962 r. w ramach Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Warszawie), Wydział Teologiczny we Wrocławiu (utworzony w 1964 r.) oraz Akademickie Studium Teologiczne w Poznaniu (utworzone w 1969 r.)¹⁵⁰. Często do grupy tej zalicza się również dwie akademie (wydziały „zamknięte”) prowadzone przez Towarzystwo Jezusowe – Collegium Bobolanum w Warszawie oraz Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. Wszystkie wymienione uczelnie nie były natomiast uznawane przez resort szkolnictwa wyższego PRL. Z kolei ATK choć kierowana przez duchownych katolickich była formalnie uczelnią państwową¹⁵¹.

Szczególną troską kardynała Karola Wojtyły, jako arcybiskupa krakowskiego a zarazem przewodniczącego Komisji do Spraw Nauki Katolickiej EP, było zachowanie ciągłości istnienia – poprzez reaktywizacja

¹⁵⁰ W. G ó r a l s k i, *Wydział teologiczny na uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, „Studia Nauk Teologicznych PAN”, t. 3(2008): *Teologia na uniwersytecie*, s. 36-38.

¹⁵¹ Akademia Teologii Katolickiej powstała w 1954 r. w wyniku bezprawnego połączenia Wydziału Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Akt ten władze państwowe dokonały z naruszeniem kompetencji kościelnych oraz pogwałceniem statusu kanonicznego obu wydziałów. Co więcej trzej pierwsi rektorzy ATK: ks. Jan Czuj (1954-1956), ks. Wincenty Kwiatkowski (1956-1965) oraz ks. Józef Iwanicki (1965-1972) działali w prorządowym ruchu „księży patriotów”, stąd relacje metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego z władzami ATK i jej wykładowcami cechowała ostrożność i powściągliwość. Jeszcze w 1960 r. kardynał Stefan Wyszyński – za zgodą Stolicy Apostolskiej – uznał funkcjonowanie tej uczelni i uważał się odtąd za Wielkiego Kancelarza ATK. Nie zmieniało to jednak faktu, że jednostka ta nie spełniała wymogów uczelni katolickiej. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 29, k. 85-86, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 18 czerwca 1974 r.

cję – krakowskiego Wydziału Teologicznego (akt włączenia w struktury ATK nie był uznawany przez kolejnych metropolitów krakowskich)¹⁵². Z drugiej strony przyszły papież zauważał rażące dysproporcje w rozwoju typowych kierunków świeckich na uczelniach państwowych wobec niedostatków w zakresie studiów teologiczno-filozoficznych. Postulował więc by istniejące uczelnie katolickie uzyskały afiliację do papieskich uniwersytetów w Rzymie. W ocenie kardynała Wojtyły nadanie takiego statusu dwóm wydziałom teologicznym (Kraków i Wrocław) oraz dwóm akademickim studiom teologicznym (Warszawa i Poznań), mogło znacząco podnieść ich rangę oraz przyspieszyć uznanie przez resort szkolnictwa wyższego. Odrębnym problemem był natomiast pozakościelny status ATK¹⁵³. Ostatecznie postulaty kardynała Karola Wojtyły, mocno wspierane przez Prymasa Polski, zakończyły się sukcesem. Stolica Apostolska przychyliła się do próśb przewodniczącego Komisji do Spraw Nauki Katolickiej. Dekretami z 2 oraz 11 czerwca 1974 r. Kongregacja Wychowania Chrześcijańskiego nadała wszystkim czterem uczelniom teologicznym tytuły „Papieskich Wydziałów Teologicznych”¹⁵⁴. Tym samym w praktyce odtworzona została przedwojenna sieć uczelni teologicznych składająca się z pięciu głównych ośrodków, co pozwalało lepiej zaspokoić potrzeby kształcenia teologicznego. Ponadto dwa lata później – 23 grudnia 1976 r. – na prośbę metropolity krakowskiego Stolica Apostolska erygowała Papieski Wydział Filozoficzny w Krakowie¹⁵⁵.

Drugim zasadniczym celem metropolity krakowskiego – będącym wyraźnym znakiem realizacji nauczania Soboru Watykańskiego II –

¹⁵² Zob. A. Kubiś, *Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie w latach 1954-1981*, Kraków 2005.

¹⁵³ Był on przedmiotem rozlicznych dyskusji prowadzonych przez członków Rady Głównej Episkopatu Polski w połowie lat siedemdziesiątych XX w. Zob. AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 27, k. 108, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 12 kwietnia 1972 r.; AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 29, k. 85-86, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 18 czerwca 1974 r.; AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 30, k. 106-107, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 18 listopada 1975 r.; AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 31, k. 91-93, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 16 listopada 1976 r.

¹⁵⁴ W. Góralski, *Wydział teologiczny na uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, s. 38; J. Dyduch, *Troska kard. Karola Wojtyły o wolność nauki*, „Annales Canonici”, 9 (2013), s. 8.

¹⁵⁵ J. Dyduch, *Troska kard. Karola Wojtyły o wolność nauki*, s. 8.

było upowszechnienie wykształcenia teologicznego wśród kapłanów na poziomie akademickim poprzez większą dostępność do uczelni i wydziałów teologicznych. W „Pro memoria”, które były zapewne podstawą wystąpienia podczas posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski w dniu 12 kwietnia 1972 r. kardynał Wojtyła pisał:

Komisja Episkopatu d/s Nauki bardzo pilnie rozważa sprawę afiliacji, widzi w nich bowiem jedyną drogę do utorowania „statusu akademickiego” dla ogółu kapłanów. Oczywiście, że będzie to status to przede wszystkim status akademicki w sensie kościelnym, jednakże od tego trzeba zacząć. De facto absolwenci naszych Wyższych Seminariów spełniają warunki po temu, aby kończyć studia ze stopniem naukowym, bodaj pierwszym¹⁵⁶.

Natomiast w czerwcu 1975 r. – w imieniu Komisji do Spraw Nauki Katolickiej – kardynał Karol Wojtyła przedłożył wszystkim biskupom „Memoriał w sprawie ugruntowania akademickiego charakteru studiów w wyższych seminariach duchownych”¹⁵⁷. W listopadzie 1975 r. dokument został przyjęty przez hierarchów i tym samym stał się aktem wyrażającym oficjalne stanowisko Episkopatu Polski¹⁵⁸. Jak zauważa ks. Jan Dyduch upowszechnienie studiów wyższych wśród księży mogło być realizowane dzięki Wojtyłowej koncepcji zawierania umów o współpracy naukowej pomiędzy centrami akademickimi a wyższymi seminariami duchownymi. Działaniom takim metropolita krakowski patronował co najmniej od 1972 r.¹⁵⁹.

Recepcja Soboru Watykańskiego II objęła także aspekty formacji seminaryjnej alumnów. Podkreślano, że na drodze do kapłaństwa fundamentalną rolę odgrywa zespół doświadczonych kapłanów – moderatorów seminarium duchownego. Zalecano więc by przełożeni i profesorowie seminariów duchownych, w szczególności zaś ojciec duchowny oraz wychowawcy rekrutowali się spośród:

[...] *ludzi przepojonych duchem kapłańskim i apostołskim, zdolnych do braterskiej współpracy w dziele wychowania, otwartych na potrzeby*

¹⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4 27, k. 96, Protokół Rady Głównej Episkopatu Polski, Warszawa, 12 kwietnia 1972 r., K. Wojtyła, Pro memoria.

¹⁵⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 277, k. 44-45, Protokół 148. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 26-27 czerwca 1975 r.

¹⁵⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 279, k. 47, Protokół 150. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 19-20 listopada 1975 r.

¹⁵⁹ J. D y d u c h, *Udział kardynała Karola Wojtyły w pracach Kongregacji Wychowania Chrześcijańskiego*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. VII, 1997, s. 78.

*społeczności kościelnej i świeckiej oraz mających doświadczenie duszpasterskie*¹⁶⁰.

Z wielką dbałością podejmowano także kwestie przygotowania formacyjnego alumnów do celibatu. Wreszcie dokonano całościowego przeglądu dotychczasowego programu nauczania w wyższych seminariach duchownych. W oparciu o przeprowadzoną weryfikację poszczególnych przedmiotów przygotowany nowy cykl wykładów, który dostosowano do współczesnych warunków społecznych¹⁶¹.

3.7. Dynamika aktywności wiernych w ruchach i stowarzyszeniach

Lata 1972-1978 przyniosły Kościołowi w Polsce znaczący wzrost zaangażowania wiernych w istniejące dotychczas oraz powstające nowe ruchy i stowarzyszenia. Biskup Wiesław Śmigiel zwraca uwagę, że był to czas „przeszczepiania” na polski grunt co najmniej kilku ruchów, wcześniej obecnych we Włoszech, Hiszpanii i Stanach Zjednoczonych Ameryki. Założony w 1943 r. przez Chiareę Lubich¹⁶² Ruch Focolare – Dzieło Maryi dotarł do Polski już w 1969 r. Jednak dopiero w 1974 r. Anna Frata, włoska lekarka pracująca w jednej z przychodni w Nowej Hucie, a w 1979 r. Roberto Saltini, anestezjolog pracujący w szpitalu w Trzebnicy koło Wrocławia, dali początek żeńskiej oraz męskiej wspólnoty osób konsekrowanych tego ruchu¹⁶³.

Założona w 1964 r. przez Kiko Argüello, Carmen Hernández i ks. Mario Pezziego Droga Neokatechumenalna, działała w Polsce od 1975 r. Postacią pierwszoplanową był o. Alfred Cholewiński SJ, który studiując w Rzymie w 1974 r. wziął udział w katechezach początkowych. W okresie Wielkiego Postu 1975 r., na zaproszenie ówczesnego rektora kościoła św. Piotra Apostoła w Lublinie o. Floriana Pełki SJ, przyjechała z Rzymu – wraz z o. Alfredem Cholewińskim SJ i Stefano

¹⁶⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 274, k. 48-49, Protokół 145. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 26-27 listopada 1974 r.

¹⁶¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 279, k. 48-51, Protokół 150. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 19-20 listopada 1975 r.

¹⁶² Zob. A. T o r n o, *Chiara Lubich. Dzieło i życie*, tłum. K. Kozak, Poznań 2013.

¹⁶³ W. Ś m i g i e l, *Nowe ruchy eklesjalne w Polsce. Czy nadeszła „wiosna Kościoła”?*, [w:] *Recepcja Soboru niektóre wyzwania wobec życia i działania Kościoła 40 lat po Soborze Watykańskim II*, red. K. P ó ł t o r a k, Szczecin 2007 (Studia i Rozprawy. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 14), s. 162.

Gennarinim – ekipa katechistów wędrownych. Głosili oni katechezy inicjujące powstanie wspólnoty wśród pracowników naukowych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Zakończenie katechez i utworzenie ostatecznie dwóch bliźniaczych wspólnot (łącznie 110 osób) nastąpiło w Niepokalanowie 25 marca 1975 r.¹⁶⁴

Również w 1975 r. z inicjatywy ks. Mariana Piątkowskiego powstała w Poznaniu pierwsza wspólnota Katolickiej Odnowy w Duchu Świętym. Dwa lata później – w 1977 r. – kolejną założył w Warszawie ks. Bronisław Dembowski. Wśród pierwszych propagatorów tego ruchu wymienić należy jeszcze: o. Adama Schulza SJ, ks. Andrzeja Grefkowicza (Warszawa), o. Józefa Kozłowskiego SJ (Łódź) i ks. Franciszka Płonkę (Kraków)¹⁶⁵.

Analizowany sześćoletni okres jest czasem kształtowania się struktur, dopracowywania założeń koncepcyjnych, a zarazem rozkwitu Ruchu Żywego Kościoła. W ramach akcji rekolekcyjnych, które nosiły nazwę Oazy Żywego Kościoła w okresie wakacji letnich odbywały się piętnastodniowe rekolekcje. Biograf ks. Franciszka Blachnickiego – biskup Adam Wodarczyk – podkreśla, że od 1972 r. Oazy Żywego Kościoła były już największą akcją duszpasterską w skali ogólnopolskiej. W 1973 r. wzięło w nich udział ponad 6 tysięcy młodych; w 1974 r. – ponad 10 i pół tysiąca; w 1975 r. – 14 tysięcy; w 1976 r. – ponad 20 tysięcy¹⁶⁶.

Dynamizm rozwoju Ruchu Światło-Życie dobrze ilustruje jego działalność w archidiecezji krakowskiej, której pasterz – kardynał Wojtyła – wysoko ocenił dzieło ks. Blachnickiego. W 1977 r. na terenie archidiecezji krakowskiej istniało już 11 ośrodków rekolekcyjnych ruchu. Pierwszy powstał w Krościenku w 1969 r. Kolejne w: Olszówce koło Rabki (1971 r.), Waksmundzie (1972 r.), Sidzinie Wielkiej Polanie (1973 r.), Rdzawce (1974 r.), Rzykach koło Andrychowa (1974 r.), Trybszu Młynie (1975 r.), Trybszu przy kościele (1975 r.), Bystrej Pod-

¹⁶⁴ *Ibidem*, s. 163; M. I h n a t o w i c z, *Lubelska kolebka neokatechumenatu w Polsce pod lupą SB*, „Universitas Gedanensis” 24(2012), t. 43-44, s. 131-147; idem, *Rozwój neokatechumenatu*, „Universitas Gedanensis” 26(2015), t. 49, s. 159-179.

¹⁶⁵ O formacji ruchu pisali m. in.: A. Grefkowicz, *Odnova w Duchu Świętym*, „Pastores”, (16)2002, nr 3, s. 128-135; M. Piątkowski, Z. Grad, *Odnova w Duchu Świętym. Szansa duchowego odrodzenia dla Kościoła i świata*, Kraków 2017.

¹⁶⁶ A. W o d a r c z y k, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, Katowice 2008, s. 360.

halańskiej (1976 r.), Kalwarii Zebrzydowskiej (1976 r.), Juszczynie-Polany Juszczynskie (1976 r.)¹⁶⁷. Jednocześnie pamiętać trzeba, że szybkiemu wzrostowi liczebnemu ruchu towarzyszyły czasami wątpliwości natury duszpasterskiej a nawet doktrynalnej. W latach 1977-1978 różnorodne obiekcje zgłaszał biskup tarnowski Jerzy Ablewicz, kwestionując zasadność kontaktów i spotkań oazowiczów z przedstawicielami innych Kościołów chrześcijańskich oraz rzekome wykorzystywanie przez ks. Blachnickiego działalności na forum Komisji Liturgicznej w celu promowania ruchu¹⁶⁸. W tej sytuacji na początku października 1978 r. – podczas nieobecności kardynała Karola Wojtyły – Episkopat Polski głosem swojego przewodniczącego zaproponował dość dyskusyjne, a zarazem dyscyplinujące postulaty:

[...] *więcej zainteresowania tym Ruchem ze strony Komisji Liturgicznej, więcej maryjności w Ruchu, mniej uczenia się od Braci Odlączonych, więcej liczenia się z obowiązującą linią akcji duszpasterskich Episkopatu, choć nie wolno byłoby zmarnować dobra, które Oazy dają i należy ich bronić przed represjami*¹⁶⁹.

Szczególnie wymowna jest ostatnia myśl wyrażona przez kardynała Stefana Wyszyńskiego gdyż ruch oazowy – od samych narodzin – narażony był na inwigilację oraz infiltrację ze strony SB, a od połowy lat siedemdziesiątych XX w. gwałtownie wzrastała ilość dotkliwych szykan i represji administracyjnych wymierzonych przeciwko oazowiczom¹⁷⁰.

Jak już podkreślano popularność dzieła ks. Blachnickiego wśród młodych wiązała się z rozbudową jego struktur – powstały oazy małe, średnie i wielkie. Podróż założyciela ruchu do Francji w 1972 r., podczas której odwiedził ośrodek Equipes Notre Dame zaowocowała nowymi inspiracjami duszpasterskimi. Wkrótce zapadła też decyzja o utworzeniu – w ramach Ruchu Żywego Kościoła – formacji skierowanej do rodzin. Zorganizowana, po raz pierwszy w 1973 r., oaza dla rodzin z czasem zapoczątkowała odrębną gałąź ruchu – Kościół

¹⁶⁷ P. N a t a n e k, *Ruch Światło-Życie w archidiecezji krakowskiej w latach 1971-1996*, Kraków 2004, s. 106-108.

¹⁶⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 294, k. 45-47, Protokół 165. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 3-4 października 1978 r.

¹⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 294, k. 46, Protokół 165. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 3-4 października 1978 r.

¹⁷⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4 294, k. 42-43, Protokół 165. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 3-4 października 1978 r.

Domowy. W pierwszej oazie rodzin zorganizowanej w Krościenku wzięło udział 51 rodzin; w 1974 r. – 96 rodzin; w 1975 r. – 157 rodzin, a w 1978 r. – 303 rodziny¹⁷¹.

Według podobnego schematu ruch zaistniał w wielu diecezjach na terenie całego kraju. Ilustracją są początki Kościoła Domowego w diecezji chełmińskiej. W sierpniu 1978 r. na pierwsze rekolekcje do Krościenka wyjechały trzy małżeństwa z Torunia: Maria i Jan Adamiakowie, Maria i Bogdan Majorowie, Elżbieta i Lech Polakiewiczowie¹⁷². Uczestnicy tamtych historycznych rekolekcji wspominali po latach:

Zainspirował nas do tego gorliwy animator oaz młodzieżowych, później ksiądz – Wacław Dokurno, a utwierdził w zamiarze michalita, bliski współpracownik Sługi Bożego, ks. Franciszka Blachnickiego, późniejszy biskup pomocniczy diecezji toruńskiej, o. Jan Chrapek. Na nabożeństwie rozesłania popatrzyliśmy na siebie i stało się jasne: „Bierzemy tę święcę”, która zobowiązywała nas do założenia kręgu. Po powrocie zaprosiliśmy dalsze pary znajomych i powstał pierwszy krąg ogólnotoruński¹⁷³.

W ciągu roku pracę formacyjną Kościoła Domowego zapewniały regularne spotkania kręgów rodzinnych. Pierwsze kręgi – złożone z pięciu-siedmiu rodzin – powstały w październiku 1973 r. Pięć lat później w Polsce istniało już ponad 150 kręgów rodzinnych. Ksiądz Blachnicki postawił, rodzinom biorącym udział w kręgach Kościoła Domowego, jako cel urzeczywistnienie soborowej wizji rodziny chrześcijańskiej. Dokonywać miało się to poprzez troskę o rozwój miłości małżeńskiej, której źródłem jest miłość Boża, potrzebę urzeczywistniania i przeżywania w rodzinach wspólnoty rozumianej jako „Kościół domowy”¹⁷⁴.

¹⁷¹ A. Wo d a r c z y k, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, s. 369.

¹⁷² M. M a j o r, *35 lat Kościoła Domowego w Toruniu*, „Nasza Wspólnota. Pismo Parafii Matki Bożej Zwycięskiej i św. Jerzego w Toruniu”, nr 7, rok 18, 6 X 2013 r., s. 4-5; M. M a j o r, B. M a j o r, *Tchnienie Bożej łaski*, „Domowy Kościół przy Parafii Matki Bożej Zwycięskiej i św. Jerzego w Toruniu”, numer wydany z okazji 40-lecia istnienia Kościoła Domowego w Polsce i 35 rocznicy Kościoła Domowego w Toruniu, Toruń 2013, s. 2-6.

¹⁷³ M. M a j o r, *35 lat Kościoła Domowego w Toruniu*, „Wyplłyn na głębię. Biuletyn Kościoła Domowego Diecezji Toruńskiej”, nr 92/93, X-XI 2013, s. 2.

¹⁷⁴ A. Wo d a r c z y k, *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, s. 368-369.

W 1976 r. założyciel dokonał zmiany nazwy ruchu. Odtąd używa się nazwy Ruch Światło-Życie, co znacznie lepiej oddawało charyzmat ruchu oazowego i odnosiło się do podstaw pedagogii nowego człowieka. Zarówno w 1976 r. podczas I Krajowej Kongregacji Odpowiedzialnych, jak i w 1977 r. podczas II Krajowej Kongregacji Odpowiedzialnych twórca ruchu wyraźnie podkreślił znaczenie nauczania Soboru Watykańskiego II – w szczególności Konstytucji duszpasterskiej „Gaudium et spes” – dla formacji współczesnego człowieka. Sam zaś Ruch Światło-Życie określił jako ruch soborowej odnowy Kościoła¹⁷⁵.

Innym – wyłącznie polskim – ruchem posoborowym promującym aktywizację apostołską świeckich był Ruch Rodzin Nazaretańskich. Jego twórca – fenomenolog religii ks. Tadeusz Dajczer – w latach 1966-1972 studiował na Papieskim Uniwersytecie Gregorianum w Rzymie. Po powrocie do kraju w 1972 r. w Parafii Najświętszego Zbawiciela w Warszawie założył koło życia wewnętrznego. Początkowo w latach 1972-1975 skupiało ono nie więcej niż kilkadziesiąt osób – głównie przedstawicieli inteligencji (pracowników naukowych i studentów). Od 1975 r. po głębokim doświadczeniu wewnętrznym dotyczącym wiary, jeszcze intensywniej zaangażował się w tworzenie tego typu grup¹⁷⁶. Po latach wspominał tamto doświadczenie związane z powstaniem ruchu:

Jeżeli od czasu pierwszego nawrócenia teoria i praktyka życia wewnętrznego stały się moją pasją, to po „zakopiańskim” doświadczeniu duchowym ta pasja wielokrotnie się zidentyfikowała. Zaowocowało to moim głębokim zaangażowaniem się w tworzenie i prowadzenie grup życia wewnętrznego. Praktykowały one z wielką gorliwością ascezę według jej najlepszych wzorów, jak św. Teresa od Dzieciątka Jezus, św. Jan od Krzyża, św. Maksymilian Kolbe¹⁷⁷.

* * *

¹⁷⁵ *Ibidem*, s. 386-387.

¹⁷⁶ *Chrześcijaństwo wśród religii świata. Księga dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Dejczzerowi (1931-2009)*, red. L. Fic, P. Mazanka, E. Sako wicz, P. Szuppe, W. Zagórska, Warszawa 2017, s. 33-36.

¹⁷⁷ P. J. Cordes, *Znaki nadziei. Ruchy i nowe rzeczywistości w życiu Kościoła w wigilię Jubileuszu*, wprowadzenie Jan Paweł II, tłum. P. Soppa, Częstochowa 1998, s. 161.

Lata 1972-1978 to czas wprowadzania zasadniczych zmian związanych z recepcją Soboru Watykańskiego II w Polsce. Niewątpliwie sporo osiągnięto w zakresie wdrażania reformy liturgicznej, przekładów tekstów biblijnych czy rozwoju synodalności na szczeblu Kościołów partykularnych. Ten ostatni aspekt podjęty z wielkim rozmachem przez Kościół krakowski przybrał formę modelową w pracach i uchwałach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej. W latach osiemdziesiątych XX w. wzorowały się na nim kolejne synody diecezjalne w Polsce. Wymiar praktyczny recepcji realizowany był poprzez działania ekumeniczne, przystosowaną odnowę życia zakonnego, odnowę i rozwój studiów kościelnych oraz dużą aktywność świeckich w ruchach katolickich. W przypadku Kościoła polskiego posoborowy awans świeckich wyzwolił nie znane dotąd siły, ogromny potencjał i zapał, który był wyraźnie widoczny w działalności Ruchu Żywego Kościoła/Ruchu Światło-Życie. Wciąż natomiast otwarte pozostaje pytanie o tempo reform posoborowych – szczególnie w kontekście silnego podporządkowania specjalistycznych komisji samej Konferencji Episkopatu Polski oraz jej przewodniczącemu. Brak autonomii tych ciał negatywnie odbił się na stylu pracy i zaangażowaniu członków.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW)

Sekretariat Prymasa Polski (SPP), Protokoły Komisji Głównej Episkopatu Polski (KGEP), sygn.: II 4/27, II 4/29, II 4/30, II 4/31, II 4/32.

Sekretariat Prymasa Polski (SPP), Protokoły Konferencji Episkopatu Polski (KEP), sygn.:

II 4 247, II 4 259, II 4 260, II 4 261, II 4 263, II 4 264, II 4 267, II 4 273, II 4 274, II 4 275, II 4 277, II 4 279, II 4 290, II 4 292, II 4 294,

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAG)

Sekretariat Prymasa Polski (SPP):

S. Wszyński, *Pro memoria 1975*.

S. Wszyński, *Pro memoria 1976*.

S. Wszyński, *Pro memoria 1978*.

Źródła drukowane

- Casaroli A., *Pamiętniki męczeństwo cierpliwości. Stolica Święta i kraje komunistyczne (1963-1989)*, tłum. T. Żeleźniak, Warszawa 2001.
- Drugi Synod Diecezji Częstochowskiej. Chrystus światłem, Maryja wzorem*, Częstochowa 1987.
- Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979, t. 2: Dokumentacja*, Kraków 1985.
- Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, wstęp i opracowanie J. Żaryn, Warszawa-Poznań 2006.
- List Konferencji Episkopatu Polski do Piotra Jaroszewicza, Prezesa Rady Ministrów z 16 lipca 1976 r.*, [w:] P. Raina, *Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie 1976*, Biała Podlaska-Warszawa 2010.
- Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975.
- Listy pasterskie Prymasa Polski oraz episkopatu 1975-1981*, Paris 1988.
- Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945-1989. Wybór dokumentów*, red. W. P. Właźlak, A. Sznajder, Katowice 2009.
- Słowo biskupów polskich w dziesięciolecie rozpoczęcia Soboru Watykańskiego Drugiego*, [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975.
- Statuty II Synodu Gdańskiego*, Gdańsk-Oliwa 1976.
- Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice-Rzym 1976.
- Wyjaśnienie sekretariatu Episkopatu dla wiernych w związku z pytaniami dotyczącymi zmiany Konstytucji*, [w:] P. Raina, *Kościół w PRL. Dokumenty*, t. 3: 1975-1989, Poznań-Pelplin 1996.

Opracowania

- Abrahamowicz J., *Posługa królewsko-pasterska w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, [w:] *Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Kraków 2005.
- Adamski A., *Fenomen odrodzenia w Polsce Sióstr Magdalenek od Pokuty jako przykład przystosowanej do współczesności odnowy życia zakonnego*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, r. VIII, 2009, nr 1(14).
- Anusz A., *Kościół obywatelski. Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w PRL w okresie powstawania niezależnych instytucji politycznych (1976-1981)*, Warszawa 2004.

- Anusz A., *Przytulisko. Kościół katolicki wobec opozycji politycznej w Polsce w latach 1976-1980*, Warszawa 2001.
- Balter L., *Ekumenizm w Polsce po Soborze Watykańskim II*, [w:] *Ekumenizm na progu trzeciego tysiąclecia*, red. P. Jaskóła, Opole 2000.
- Banaś K., *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947-1989)*, Katowice 2013.
- Bednorz H., *Pierwszy synod diecezji katowickiej*, „Znak” 28 (1976), nr 7.
- Bednorz H., *Synod katowicki a inne synody współczesne*, „Znak” 1973, nr 2.
- Bednorz H., Walisko J., *Posługa katolików świeckich w świetle uchwał I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice 1981.
- Białecki K., *Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu w latach 1956-1991*, Poznań 2012.
- Białecki K., *Wstęp*, [w:] *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Białecki, Warszawa-Poznań 2014.
- Białkowski M., *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957-2007)*, Toruń 2008.
- Białkowski M., *Od Vaticanum II do bulli Episcoporum Poloniae coetus. Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966-1972) – wybrane zagadnienia*, [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2017.
- Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 r.). Zarys wybranych problemów*, [w:] *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, red. W. Polak, A. Czwolek, S. Galij-Skarbińska, Toruń 2017.
- Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość”, nr 128(2017).
- Białkowski M., *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962- 1965*, Lublin 2018 [w druku].
- Białkowski M., *Prymas Stefan Wyszyński a opozycja demokratyczna (1976-1980). Kilka uwag wstępnych*, [w:] *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, red. E. K. Czaczkowska, Warszawa 2018.
- Bereszyński G., *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992*, Warszawa 2000.
- Borkowska M., *Odnowa soborowa widziana oczyma benedyktynki*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2013.
- Brzeziński D., *Ukształtowanie i wyposażenie wnętrza kościoła w odnowionym rycie rzymski. Aspekt liturgiczno-prawny*, „Studia Płockie” 29, 2001.

- Chrześcijaństwo wśród religii świata. Księga dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Dejczzerowi (1931-2009)*, red. L. Fic, P. Mazanka, E. Sakowicz, P. Szuppe, W. Zagórska, Warszawa 2017.
- Cordes P. J., *Znaki nadziei. Ruchy i nowe rzeczywistości w życiu Kościoła w wigilię Jubileuszu*, wprowadzenie Jan Paweł II, tłum. P. Soppa, Częstochowa 1998.
- Czaczkowska E. K., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, wyd. 2, Kraków 2013.
- Dąbrowski A., *Teologia laikatu w ujęciu Eugeniusza Werona SAC*, Katowice 2008.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003.
- Dyduch J., *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Konferencji Episkopatu Polski*, Kraków 2007.
- Dyduch J., *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Kościołowi powszechnemu: udział w pracach Kurii Rzymskiej i Synodów Biskupich*, Kraków 1998.
- Dyduch J., *Posługa prorocko-nauczycielska w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979*, [w:] *Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowane przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Kraków 2005.
- Dyduch J., *Synod diecezjalny – narzędziem odnowy Kościoła partykularnego*, „Prawo Kanoniczne”, 40(1997), nr 3-4.
- Dyduch J., *Troska kard. Karola Wojtyły o wolność nauki*, „Annales Canonici”, 9(2013).
- Dyduch J., *Udział kardynała Karola Wojtyły w pracach Kongregacji Wychowania Chrześcijańskiego*, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. VII, 1997.
- Encyklopedia ekumenizmu w Polsce (1964-2014)*, red. J. Budniak, Z. Glaeser, T. Kałużny, Z. J. Kijas, Kraków 2016.
- Friszke A., *Koło posłów „Znak” w Sejmie PRL 1957-1976*, Warszawa 2002.
- Friszke A., *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956-1989*, Warszawa 1997.
- Friszke A., *Protesty przeciwko poprawkom do konstytucji w 1976 r.*, „Więź” 10:1994, nr 432.
- Grefkowicz A., *Odnowa w Duchu Świętym*, „Pastores”, (16)2002, nr 3.
- Góralski W., *Ruch synodalny w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „Roczniki Nauk Prawnych”, VIII 1998.
- Góralski W., *Wydział teologiczny na uniwersytecie. Aspekt historyczny i prawny*, „Studia Nauk Teologicznych PAN”, t. 3(2008): *Teologia na uniwersytecie*.

- Górny K., *Działalność Synodalnych Zespołów Studyjnych*, [w:] *Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Kraków 2005.
- Gręźlikowski J., *Instytucja synodu diecezjalnego w Kościele w Polsce po Soborze Watykańskim II*, „*Studia Włocławskie*”, 4(2001).
- Ihnatowicz M., *Lubelska kolebka neokatechumenatu w Polsce pod lupą SB*, „*Universitas Gedanensis*” 24(2012), t. 43-44.
- Ihnatowicz M., *Rozwój neokatechumenatu*, „*Universitas Gedanensis*” 26(2015), t. 49.
- Jamiół P., *Odnowa życia zakonnego w świetle Soboru Watykańskiego II i w nauczaniu magisterium Kościoła*, „*Polonia Sacra*” XVI (XXXIV) 2012, nr 31(75).
- Każmierczak P., *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie w latach 1956-1989*, Kraków 2009.
- Kędracka A. E., *Łowickie bernardynki*, Łowicz 2005.
- Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik Statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991.
- Kubiś A., *Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie w latach 1954-1981*, Kraków 2005.
- Kulazińska B., *Aggiornamento zakonów żeńskich w Kościele w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II*, „*Studia Płockie*”, 34:2006.
- Major M., Major B., *Tchnienie Bożej łaski*, „*Domowy Kościół przy Parafii Matki Bożej Zwycięskiej i św. Jerzego w Toruniu*”, numer wydany z okazji 40-lecia istnienia Kościoła Domowego w Polsce i 35 rocznicy Kościoła Domowego w Toruniu, Toruń 2013.
- Major M., *35 lat Kościoła Domowego w Toruniu*, „*Nasza Wspólnota. Pismo Parafii Matki Bożej Zwycięskiej i św. Jerzego w Toruniu*”, nr 7, rok 18, 6 X 2013 r.
- Major M., *35 lat Kościoła Domowego w Toruniu*, „*Wypłyn na głębię. Biuletyn Kościoła Domowego Diecezji Toruńskiej*”, nr 92/93, X-XI 2013.
- Marecki J., *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 jako próba recepcji Soboru Watykańskiego II*, [w:] *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 1: *Historia i recepcja Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2014.
- Marczewski M., *Teolog soborowej odnowy liturgii. Sługa Boży ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987)*, „*Liturgia Sacra*”, 19(2003), nr 2.
- Mateja E., *Rola biskupa Franciszka Jopa w dziele odnowy liturgicznej Kościoła po Vaticanum II*, [w:] *Życie i posługa biskupa Franciszka Jopa (1897-1976). W 40. rocznicę śmierci pasterza diecezji opolskiej*, red. P. Górecki, Opole 2016.

- Mazurkiewicz P., *Recepcja Soboru*, [w:] *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*, red. W. Zdaniewicz i T. Zembruski, Warszawa 2000.
- Micewski A., *Współzgodzić czy nie kłamać. Pax i Znak w Polsce 1945-1976*, Paris 1978.
- Mirek A., *Atlas żeńskiego ruchu zakonnego na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Lublin 2007.
- Mirek A., *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Zgromadzeniu Służebnic Jezusa w Eucharystii na terenach Związku Sowieckiego, czyli o odnowie soborowej w warunkach państwa totalitarnego*, [w:] *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917-1990)*, t. 2, red. M. Krzysztofiński, J. Wołczański, Rzeszów-Lwów 2017, s. 211-222.
- Nadrowski H., *Kościół naszych czasów. Dziedzictwo i perspektywy*, Kraków 2000.
- Natanek P., *Ruch Światło-Życie w archidiecezji krakowskiej w latach 1971-1996*, Kraków 2004.
- Palion A., *Ekumeniczny wymiar posługi biskupiej Herberta Bednorza*, Katowice 2011.
- Paszenda J., *Pielgrzymowanie do Świętej Lipki dawniej i dziś*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 6, 1998.
- Piątkowski M., Z. Grad, *Odnowa w Duchu Świętym. Szansa duchowego odrodzenia dla Kościoła i świata*, Kraków 2017.
- Pieronek T., *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce*, [w:] *Służyć prawdzie i miłości. Pamięci Księdza Biskupa Dra Stefana Bareły III Ordynariusza Częstochowskiego*, red. J. Kowalski, Częstochowa 1984.
- Ptaszycka-Jackowska D., Jackowski A., Gospodarek U., *Pieszce pielgrzymowanie na Jasną Górę*, „Peregrinus Cracoviensis”, z. 6, 1998.
- Rozynkowski W., *Z dziejów Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Toruniu. 60 lat Nieustającej Nowenny w Toruniu*, Toruń 2012.
- Sanktuaria maryjne diecezji toruńskiej*, red. M. Mróz, W. Rozynkowski, Toruń 2003.
- Siudy T., *Komisja Maryjna Episkopatu Polski w służbie polskiej drogi maryjnej*, [w:] *Na polskiej drodze maryjnej. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Pasierbiec, 21-22 października 2006 r.*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Pasierbiec-Częstochowa 2007 (t. 10 „Biblioteki Mariologicznej”).
- Skórzyński J., *Siła bezsilnych. Historia Komitetu Obrony Robotników*, Warszawa 2012.
- Skrzypczak R., *Papieże przełomu tysiącleci na drodze recepcji Vaticanum II*, [w:] *Studia soborowe. Historia i recepcja Vaticanum II*, t. 2, cz. 1, red. M. Białkowski, Toruń 2014.

- Sobeczko H. J., *Prace Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 38(1985), nr 4-5.
- Sobeczko H. J., *Przekłady posoborowych ksiąg liturgicznych na język polski*, „Seminare” 17, 2001.
- Sokołowski P., *Feliks Zapłata SVD (1914-1982). Życie i twórczość*, „Materiały i Studia Księży Werbistów”, t. 68, Warszawa 2005.
- Strzelecka M., *Między minimalizmem a maksymalizmem. Dylematy ideowe Stanisława Stommy i Janusza Zabłockiego*, Toruń 2016.
- Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Kraków 2005.
- Szkodoń J., *Posługa kapłańska Ludu Bożego w dokumentach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej*, [w:] *Synod krakowski odczytany na nowo. Materiały z sympozjum „Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972-1979 XXV lat od zakończenia” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 8 czerwca 2004 r.*, red. A. Chrapkowski OSPPE, A. Wójcik, Kraków 2005.
- Śmigiel W., *Nowe ruchy eklezjalne w Polsce. Czy nadeszła „wiosna Kościoła”?*, [w:] *Recepcja Soboru niektóre wyzwania wobec życia i działania Kościoła 40 lat po Soborze Watykańskim II*, red. K. Półtorak, Szczecin 2007 (Studia i Rozprawy. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, 14).
- Torno A., *Chiara Lubich. Dzieło i życie*, tłum. K. Kozak, Poznań 2013.
- Wodarczyk A., *Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność*, Katowice 2008.
- Wojtyła K., *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*, Città del Vaticano 1980.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność. Studium etyczne*, Lublin 1960.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Kraków 1969.
- Wojtyła K., *Słowo wstępne*, [w:] S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1979.
- Wojtyła K., *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Kraków 1972.
- Wójcik P., *Il Governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945-1978)*, Roma 2016.
- Wyczawski H. E., *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru Bernardynów i kalwaryjskich drózek*, Kalwaria Zebrzydowska 2006.
- Zabłocki J., *Dzienniki*, t. 2: 1966-1975, Warszawa 2011.

Zamiatała D., *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989*, t. 1: *Problematyka organizacyjno-personalna*, Kielce 2009.

Z *dawna Polski Tyś Królową. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717-1990*, materiały zebrały i opracowały S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa M.B., S.M. Gizela od Niepokalanego Serca Maryi, Romana Szymczak, Szymanów 1990.

Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009.

Żaryn J., *Wstęp*, [w:] *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, wstęp i opracowanie J. Żaryn, Warszawa-Poznań 2006.

Netografia

Paczoski M., *Recepcja nowych Konstytucji i jej rzutowanie na formację ustawiczną*, Konferencja Plenarna KWPZM, Warszawa, 10 V 1977 r., [w:] <http://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/referaty-konferencje-artykuly/formacja/formacja-permanentna/paczoski-mariusz-paczoski-ofmconv-recepcja-nowych-konstytucji-rzutowanie-formacje-ustawiczna-71055/>, [dostęp: 9 I 2018 r.]

MICHAŁ BIAŁKOWSKI

ODNOWA POSOBOROWA W KOŚCIELE KATOLICKIM W POLSCE W LATACH 1972-1978. ZARYS WYBRANYCH PROBLEMÓW

Streszczenie: Lata 1972-1978 zamykają fazę wczesną recepcji Soboru Watykańskiego II w Kościele katolickim w Polsce. Teoretyczne i praktyczne wcielanie idei soborowych odbywało się w specyficznych warunkach społeczno-politycznych państwa totalitarnego. Do najważniejszych zjawisk charakteryzujących drugą fazę należały: przemiany polskiej religijności; atomizacja środowisk laikatu; wzrost znaczenia kanałów komunikacji społecznej Kościoła instytucjonalnego z wiernymi; relacje hierarchów Kościoła katolickiego z opozycją demokratyczną; próby uregulowania stosunków dyplomatycznych PRL-Stolica Apostolska. Ważną rolę odgrywała działalność specjalistycznych Komisji Episkopatu Polski, które nadawały całemu procesowi właściwe tempo i wyznaczały główne kierunki zmian. Do najbardziej zaangażowanych gremiów należały: Komisja Liturgiczna, Komisja do Spraw Ekumenizmu, Komisja Apostolstwa Świeckich, Komisja do Spraw Nauki Katolickiej, Komisja Duszpasterstwa Ogólnego.

Skromne, ale zasadnicze cele zostały osiągnięte w zakresie aplikacji nauczania soborowego w teologii polskiej. Wśród wielu tytułów na szczególną uwagę zasługuje – opublikowana w 1972 r. – książka „U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II” pióra kardynała Karola Wojtyły. Ważne dla odnowy posoborowej prace

wydali również: ks. Stanisław Olejnik (teologia moralna), ks. Wincenty Granat (teologia dogmatyczna), ks. Franciszek Blachnicki (teologia pastoralna i liturgika), o. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv. (historia ekumenizmu), ks. Feliks Zapłata SVD (misjologia), ks. Eugeniusz Weron SAC (teologia laikatu). Reforma liturgii objęła kilka wymiarów, przy czym wskazać można co najmniej trzy zasadnicze: przygotowania i redakcji nowych ksiąg liturgicznych; praktycznego przystosowania świątyni do nowego rytu mszy św. poprzez zmianę umiejscowienia ołtarza, tabernakulum oraz inne adaptacje architektoniczne; nowej formacji służby liturgicznej. Natomiast pogłębienie studiów biblijnych najpełniej uwidoczniło się poprzez tłumaczenie Pisma św. – tzw. Biblię Poznańską, która ukazała się w 1975 r. Z kolei praktyczna realizacja idei synodalności wyrażała się w kolejnych synodach: III Synodzie Warszawskim; Duszpasterskim Synodzie Archidiecezji Krakowskiej; I Synodzie Katowickim; II Synodzie Gdańskim; II Synodzie Częstochowskim; II Synodzie Lubelskim; II Synodzie Gnieźnieńskim. Sporym osiągnięciem ruchu ekumenicznego było podjęcie działalności przez Komisję Mieszana Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji do spraw Ekumenizmu Episkopatu Polski. Dla wielu zgromadzeń zakonnych przystosowana odnowa życia wiązała się z powrotem do źródeł i pierwotnego ducha wspólnot. Odnowa katolickiego szkolnictwa wyższego wymagała szczególnego uporządkowania, uregulowania i ujednoczenia kwestii prawno-kanonicznej wydziałów teologicznych oraz ATK, co było przedmiotem szczególnej troski kardynała Karola Wojtyły. Wśród ruchów katolickich przykładem posoborowych przemian był dynamiczny rozwój Ruchu Żywego Kościoła/ Ruchu Światło-Życie. W omawianym okresie wyraźny nacisk położono na kształtowanie się struktur oraz dopracowanie założeń koncepcyjnych.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki; Kościół katolicki w PRL; Sobór Watykański II; recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce; specjalistyczne Komisje Episkopatu Polski; aplikacja nauczania soborowego w teologii polskiej; reforma liturgii i pogłębienie studiów biblijnych; praktyczna realizacja idei synodalności; osiągnięcia ruchu ekumenicznego; przystosowana odnowa życia zakonnego; odnowa katolickiego szkolnictwa wyższego oraz formacji seminaryjnej alumnów; dynamika aktywności wiernych w ruchach i stowarzyszeniach.

POST-COUNCIL RENEWAL IN CATHOLIC CHURCH IN POLAND IN THE YEARS 1972-1978. A DRAFT OF SELECTED PROBLEMS

Abstract: The years 1972-1978 close the early phase of Vatican II reception in the Catholic Church in Poland. Theoretical and practical implementation of council's ideas took place in particular socio-political conditions of a totalitarian state. The most important phenomena characteristic for the second phase were: changes in Polish piety, atomization of laity groups, growing importance of social communication channels running joining the institutional Church and laity; relationship between catholic hierarchy and democratic opposition; attempts at regulating diplomatic relations between Polish People's Republic and the Holy See. An important role was played by commissions of Polish bishops entrusted with special tasks. They made sure

that everything happened at a proper speed and controlled the tendencies of transformation. The most engaged groups were: Liturgical Commission, Ecumenical Commission, Commission for the Apostolate of Laity, Commission for Catholic Teaching and Commission of General Pastoral Care.

Modest, but most important aims were achieved as far as implementing council's teaching in Polish theology are concerned. A book by cardinal Karol Wojtyła entitled "At the roots of renewal. A study of Vaticanum II implementation" merits special attention. Works which proved crucial to the post-council renewal were published by fr. Stanisław Olejnik (moral theology), fr. Wincenty Granat (dogmatic theology), fr. Franciszek Blachnicki (pastoral theology and liturgical studies), fr. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv (history of ecumenism), fr. Feliks Zapłata SVD (mission studies), fr. Eugeniusz Weron SAC (theology of laity). The liturgical reform had several dimensions. Three major ones need to be underscored: preparation and editing of new liturgical books; practical adaptation of churches to the new rite of the **Mass** by relocation of the altar, tabernacle and other architectural adaptations; new formation of altar boys. Deeper interest in biblical studies was manifest in publishing the translation of the Bible, the so called Poznań Bible in 1975.

Practical implementation of the idea of synodality was expressed in following synods: III Warsaw Synod, Pastoral Synod of the Archdiocese of Cracow, I Synod in Katowice; II Synod in Gdańsk; II Synod in Częstochowa; II Synod in Lublin; II Synod in Gniezno. A major success of the ecumenical movement was the activity of Mixed Commission of Polish Ecumenical Council and Commission for Ecumenism of Polish Bishops' Conference. For many congregations and orders this renewal had to do with returning to the sources and reawakening the founders' spirit. The renewal of catholic university education called for exceptional ordering, regulating and unifying canon-law-related matters of theological departments and Academies of Catholic Theology. Cardinal Wojtyła paid special attention this necessity. Among catholic movements an example of the changes in question was dynamic development of the Movement of Living Church/Light-Life Movement. Emphasis was also put on creating institutional structures and perfecting concepts and assumptions.

Key words: Catholic Church, Catholic Church in PPR; Second Vatican Council; Vatican II reception in Poland; special commissions of Polish Bishops' Conference; implementation of council's ideas in Polish theology; liturgical reform and deeper interest in biblical studies; practical implementation of the idea of synodality; ecumenical movement's achievements; adapted renewal of orders' and congregations' life; renewal of catholic university education and formation of seminarians; dynamics of laity's activity in movements and societies.

Translated by Dominik Jemielita